

Iran's Foreign Relations with Russia during the Hashemi Rafsanjani Era: A Neoclassical Realist Analysis

Ruhollah Talebi Arani ¹

Ruhollah Souri ²

(Received: 16/06/2025 - Accepted: 17/09/2025)

DOI: 10.22034/dpiq.2026.575993.1076

Extended Abstract

Introduction

Hashemi Rafsanjani's rise to power coincided with significant domestic and foreign developments. Globally, the end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union constituted the most important changes. Domestically, the end of the Iran–Iraq War and the beginning of Ayatollah Khamenei's leadership created new conditions. In this

1. Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Economics and Political Science, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (R_talebiarani@sbu.ac.ir)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0000-7200-1000>

2. PhD Student, Department of International Relations, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (r_souri@sbu.ac.ir) - Corresponding Author

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0006-6561-4101>

context, Hashemi Rafsanjani's government paid particular attention to cooperative relations with Russia, especially in the military, nuclear, and political-economic fields. After the war, Iran began purchasing Russian warplanes and received approximately \$1.9 billion in military equipment from Russia between 1990 and 1993. It also concluded nuclear agreements to complete the Bushehr power plant and engaged in numerous political cooperation with Russia.

Literature Review

The works that analyze Iran's foreign policy during the Hashemi Rafsanjani era can be divided into three categories: first, studies that focus on domestic factors; second, studies that emphasize external factors; and third, works that examine both categories. Masoud Mousavi Shafaei and Hajar Ardestani, in an article, analyze the role of the middle class in the foreign policy of this period and emphasize the priority of economic development; however, their analysis has shortcomings in not considering other domestic variables. Ruhollah Ramezani, in his book, regards the change in foreign policy as influenced by domestic factors and the change in decision-makers, and points to the joint role of Ayatollah Khamenei and Hashemi Rafsanjani. Amir Mohammad Haji Yousefi claims in his article that the change in the international system after the collapse of the Soviet Union led Iran towards pragmatism in foreign policy. He argues that the new structure of the international system affected Iran's foreign policy between 1991 and 2000, and that the shift from a bipolar to a unipolar system caused the Islamic Republic to reconsider its approaches.

Methodology

This study attempts to analyze Iran's cooperative foreign policy toward Russia during the presidency of Hashemi Rafsanjani by identifying systemic variables at the system level and intervening

variables at the domestic level. Based on the findings of this study, Iran's foreign policy toward Russia during the aforementioned period was guided by a set of systemic variables and intervening variables, such that domestic variables, as intervening variables, shaped the perception of Iranian leaders of the international system, and this perception ultimately led to Iran's foreign policy toward Russia.

Results

The study of “the policy and diplomatic interactions of the Islamic Republic of Iran towards Russia after the collapse of the Soviet Union during the presidency of Hashemi Rafsanjani” requires the selection and application of an appropriate theoretical framework in order to explain and elucidate the precise relationship between the dependent variable and the independent variables. Since the theory of neoclassical realism possesses a better ability to explain the subject due to its comprehensiveness and more detailed method in examining foreign policy—by not being limited to independent variables and opening space for other variables under the title of “intervening variables”—this theory was chosen as the analytical framework of the present study. The analysis of Iran's foreign relations towards Russia within the framework of the theory of neoclassical realism involved identifying three categories of variables, including systemic variables, intervening variables, and dependent variables, which were examined in this study. After the collapse of the Soviet Union, the Islamic Republic of Iran, while continuing military relations with Russia—whose history dates back to the final years of the Soviet Union—also began cooperation on the nuclear issue, and at the political level, prioritized cooperation with Russia in Central Asia and economic relations with the former Soviet republics. The question raised in this study was why Iran's foreign relations towards Russia during this period constituted a policy of cooperation with an emphasis on the economy.

Conclusion

Neoclassical realism theory states that Iranian leaders' perception of the international environment, influenced by their image, leads to foreign policy behavior. During the Hashemi Rafsanjani administration, the collapse of the Soviet Union was one of the most important variables that created both opportunities and threats for the Islamic Republic. Ayatollah Khamenei viewed the collapse as an opportunity to eliminate the hostility of the communist bloc and to promote Islamic awakening. In contrast, Hashemi Rafsanjani regarded it as an opportunity to cooperate with Russia in Central Asia and the Caucasus. Their different views of the international system and the impact of previous policies were effective in shaping their approaches to global developments. The ideological view of Iranian leaders regarding the collapse of the Soviet Union included dimensions such as concern about American power in the region and uncertainty about the future of the international system. Cooperation with Russia was seen as a way to reduce American influence and its threats. Furthermore, the Hashemi government's freedom of action, resulting from elite consensus, helped advance policies of cooperation with Russia.

Keywords: Foreign relations, Diplomatic interactions, Collapse of the Soviet Union, Neoclassical realism, Systemic variables, Intervening variables

How to Cite: Talebi Arani, R and Souri, R . (2025). A Study of the Foreign Relations and Diplomatic Interactions of the Islamic Republic of Iran towards Russia during the Hashemi Rafsanjani era based on the Theory of Neoclassical Realism. (e246307). *Diplomatic Interactions*, 3(11), 155 – 196. e246307 doi: 10.22034/dpiq.2026.575993.1076

بررسی روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در قبال روسیه طی دوره هاشمی رفسنجانی بر اساس نظریه رئالیسم نئوکلاسیک

روح‌الله طالبی‌آرانی^۱ - روح‌الله سوری^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۶ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴)

DOI: 10.22034/dpiq.2026.575993.1076

چکیده

جمهوری اسلامی ایران پس از فروپاشی شوروی، ضمن تداوم روابط نظامی با روسیه، همکاری در آسیای مرکزی و برقراری روابط هسته‌ای با این کشور را در اولویت خود قرار داد. مسئله اصلی برای این پژوهش این است که چه عواملی به سیاست همکاری جویانه ج.ا.ا. در قبال روسیه طی این دوره شکل داده است. از نگاه واقع‌گرایی نوکلاسیک، این تنها متغیرهای سیستمی نیستند که در تعیین رفتار خارجی کشورها تأثیرگذار هستند بلکه متغیرهای سیستمی پس از تأثیر فرایندهای مداخله‌گر در سطح داخلی، در نهایت با شکل دادن به ادراک رهبران به رفتار خارجی کشورها شکل می‌دهند. پرسشی که در این پژوهش مطرح شده است این است که چه ترکیبی از متغیرهای سیستمی و مداخله‌گر داخلی، سیاست‌های همکاری جویانه ایران با روسیه در دوره هاشمی رفسنجانی را شکل داده است؟ این پژوهش سعی داشته است تا از طریق شناسایی متغیرهای سیستمی در سطح نظام و متغیرهای مداخله‌گر در سطح داخلی، روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک همکاری جویانه ایران در قبال روسیه را طی دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی مورد تحلیل قرار دهد. بر اساس یافته‌های این پژوهش رفتار خارجی ایران در قبال روسیه طی دوره مذکور را مجموعه‌ای از متغیرهای سیستمی و متغیرهای مداخله‌گر هدایت کرده‌اند به‌طوری‌که متغیرهای سطح داخل به‌عنوان متغیرهای میانجی، به ادراک رهبران ایران از نظام بین‌الملل شکل داده و این ادراک نیز در نهایت به نوع روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک ایران در قبال روسیه منتهی گردیده است. پژوهش حاضر پژوهشی توصیفی-تحلیلی است که برای گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و برای تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده نموده است.

واژگان کلیدی: روابط خارجی، تعاملات دیپلماتیک، فروپاشی شوروی، رئالیسم نئوکلاسیک، متغیرهای سیستمی و مداخله‌گر.

۱. استادیار علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
(R_talebiarani@sbu.ac.ir)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0000-7200-1000>

۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
(r_souri@sbu.ac.ir) - نویسنده مسئول

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0006-6561-4101>

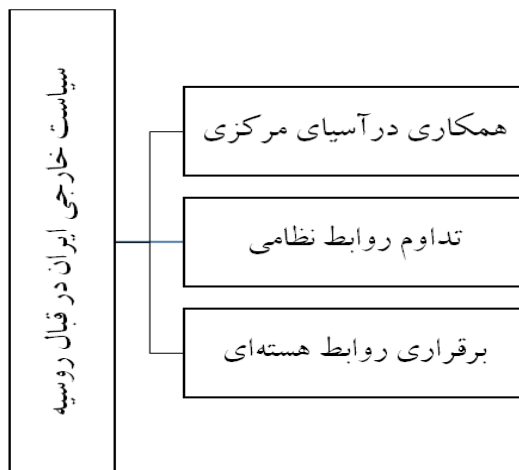
مقدمه

به قدرت رسیدن هاشمی رفسنجانی مقارن با تحولات مهمی در محیط خارجی و داخلی جمهوری اسلامی ایران است. در سطح خارجی، انحلال اتحاد جماهیر شوروی و به دنبال آن پایان یافتن جنگ سرد مهم‌ترین تغییر در سطح نظام‌بین‌الملل در دهه آخر قرن بیستم بود که به نظام دوقطبی پس از جنگ جهانی دوم پایان داد. در سطح داخلی نیز پایان جنگ ۸ ساله با عراق، آغاز رهبری آیت‌الله خامنه‌ای و حضور عمل‌گرایان در دولت از جمله مهم‌ترین تحولاتی هستند که شاهد هستیم. در چنین فضایی برخلاف دهه اول انقلاب که نگاه به شوروی بیشتر یک نگاه ایدئولوژیک و متأثر از شعار "نه شرقی، نه غربی" بود، دولت هاشمی رفسنجانی روابطی مبتنی بر همکاری را با روسیه پسا شوروی در سه حوزه نظامی، هسته‌ای و سیاسی - اقتصادی در اولویت قرار داد. در حوزه نظامی، ایران در پایان جنگ شروع به خرید هواپیماهای جنگی روسی نمود و تأمین تسلیحات پیشرفته‌ای که امکان تولید آن‌ها در داخل برای ایران فراهم نبود و غرب هم در انتقال آن‌ها به ایران محدودیت ایجاد کرده بود عملاً روابط نظامی ایران و روسیه را تقویت نمود. تهران بین سال‌های ۱۹۹۳-۱۹۹۰ نزدیک به ۱.۹ میلیارد دلار تجهیزات نظامی از روسیه دریافت کرد. (Iran & Russia: Burgeoning Military Ties, 2023).

در حوزه هسته‌ای در اوت ۱۹۹۱ ایران با روسیه جهت تکمیل نیروگاه اتمی بوشهر به توافق رسید و در ژانویه ۱۹۹۵ نیز قراردادی برای نصب راکتور هزار مگاواتی در بوشهر با هزینه ۸۰۰ میلیون دلار با این کشور امضا کرد. روسیه در این قرارداد متعهد به آموزش پرسنل ایرانی و تأمین سوخت با غنای پایین شد و به‌عنوان بخشی از توافق همکاری‌های هسته‌ای، متعهد گردید یک سانتریفیوژ گازی غنی‌سازی اورانیوم و یک راکتور ۳۰ تا ۵۰ مگاواتی آب سبک را نیز برای ایران تأمین نماید (Eisenstadt, 2001. 8-9). در سطح سیاسی، حمایت از ائتلاف شمال و همکاری با روسیه در افغانستان، حمایت از ارمنستان و مخالفت با یک مسیر غربی برای صدور نفت دریای خزر (یعقوبی، ۱۳۸۷: ۱۲۹)، همکاری نزدیک با روسیه در مذاکرات صلح تاجیکستان، تلاش برای کاهش تنش در گرجستان (Maleki, 2008. p. 187) و حمایت از تمامیت ارضی روسیه در جنگ با چین از موارد

رویکرد همکاری جویانه ایران در قبال روسیه در طول دهه ۹۰ است (کولایی و عابدی، ۱۳۹۶: ۱۴۲). پرسشی که این مقاله قصد دارد به آن پاسخ دهد این است که چه ترکیبی از متغیرهای سیستمی و مداخله گر داخلی، سیاست‌های همکاری جویانه ایران با روسیه در دوره هاشمی رفسنجانی را شکل داده است؟ فرضیه‌ای که این مقاله در پاسخ به این پرسش مطرح کرده است این است که برداشت رهبران از محیط بین‌المللی روابط مبتنی بر همکاری ایران با روسیه را شکل داده است.

شکل ۱. رفتار سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال روسیه در دوره هاشمی رفسنجانی (متغیر وابسته)

روش پژوهش

پژوهش حاضر یک پژوهش توصیفی-تحلیلی است که از دو بخش نظری و تجربی برخوردار است. در بخش نظری، روش گردآوری و تحلیل داده‌ها مبتنی بر روش کتابخانه‌ای است و در بخش تجربی که اختصاص به برداشت رهبران دارد از روش تحلیل محتوای کیفی برای گردآوری و تحلیل داده‌ها استفاده کرده است.

روش تحلیل محتوا روشی است که مطالعه کمی-کیفی و علمی محتوای مندرج در متون یا دیگر نمادهای اجتماعی بر ساخته انسانی را انجام می‌دهد. در تقسیم‌بندی‌های به عمل آمده از انواع روش تحلیل محتوا عموماً به دو نوع تحلیل محتوا شامل تحلیل محتوای

کمی و کیفی اشاره می‌شود (آهار، ۱۳۹۹: ۲۰). در تحلیل محتوای کمی، حقایق از متن به شکل تعداد دفعات بیان شده و سپس به عنوان درصد یا تعداد واقعی از گروه‌های مهم ارائه می‌شود. پژوهشگر در تحلیل کمی محتوا به دنبال یافتن پاسخ سؤالات راجع به "چه تعدادی" است. در مقابل در تحلیل محتوای کیفی داده‌ها به صورت کلمه یا طرح ارائه می‌شوند که ترسیم، بازنمود و تفسیر نتایج را ممکن می‌سازد. تحلیل محتوای کیفی این فرض را مورد تردید قرار داده است که برای نتیجه‌گیری، فراوانی شاخص‌ها لزوماً نشانه اهمیت آن‌ها است. در تحلیل محتوای کیفی نحوه و محل قرار گرفتن واحدهای معنا (کدهای استخراج شده) نسبت به فراوانی واحدهای معنا اهمیت بیشتری دارند. موضوع تحلیل محتوای کیفی می‌تواند تمامی انواع ارتباطات ثبت شده در دست‌نوشته‌ها، مصاحبه‌ها، گفتمان‌ها قواعد و مشاهدات، نوارهای ویدئو، مستندات و... باشد (خنifer و مسلمی، ۱۴۰۱: ۸۰-۸۱). تحلیل محتوای کیفی نه تنها محتوای آشکار؛ بلکه موضوعات و ایده‌های اصلی را در برمی‌گیرد که محتوای اصلی متون را پایه‌گذاری می‌کند (آهار، ۱۳۹۹: ۲۰).

در پژوهش حاضر برای تحلیل سیاست خارجی و تعاملات دیپلماتیک ج.ا.ا. در قبال روسیه طی دوره هاشمی رفسنجانی، با ارجاع به ایده‌های رهبران (آیت‌الله خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی) از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده گردیده است. روال کار به این صورت است که در مورد شخص رهبر (آیت‌الله خامنه‌ای) تمام سخنرانی‌ها و صحبت‌های ایشان در مناسبت‌ها و دیدارهای مختلف در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶ (مرداد) از طریق سایت Khamenei.ir گردآوری و مطالعه شده است. با توجه به اینکه انجام تحلیل محتوای دقیق، صرفاً نمی‌توانست از طریق شیوه استنتاجی یعنی تعیین مقوله‌ها از قبل انجام پذیرد، از شیوه استقرایی یعنی تعیین مقوله‌ها در حین مطالعه و گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در خصوص باورها و برداشت‌های هاشمی رفسنجانی نیز تلاش شده است تا حد امکان سخنرانی‌ها و مواضع وی (مرکز اسناد آیت‌الله هاشمی رفسنجانی و...) با لحاظ کردن کلیدواژه سیاست خارجی و روابط خارجی گردآوری شود. در نهایت تحلیل کدها به شکل‌گیری مفاهیم انجامید که این مفاهیم بازتاب‌دهنده برداشت و باور رهبران در خصوص موضوع مطالعه پژوهش است.

پیشینه پژوهش

به‌طور کلی آثاری که به تحلیل سیاست خارجی ایران در این دوره پرداخته‌اند، می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: نخست آثاری که در تحلیل خود عوامل داخلی را برجسته کرده‌اند. دوم پژوهش‌هایی که اولویت را به عوامل خارجی داده‌اند و سوم آثاری که هر دو دسته عوامل داخلی و خارجی اثرگذار بر سیاست خارجی دولت هاشمی رفسنجانی را مورد توجه قرار داده‌اند. هر سه این پژوهش‌ها علیرغم تلاش برای تبیین موضوع سیاست خارجی دولت سازندگی به نحوی واجد نارسایی‌هایی هستند که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود. مسعود موسوی شفقانی و حجر اردستانی (۱۳۹۳) در مقاله "نقش طبقه متوسط در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران" با انتقاد از رویکرد واقع‌گرایی در نادیده انگاشتن محیط داخلی بر سیاست خارجی به نقش طبقه متوسط (نیروهای داخلی) در سیاست خارجی دولت هاشمی پرداخته‌اند و بر این باور هستند که فشارها و خواسته‌های طبقه متوسط منجر به اولویت توسعه و رشد اقتصادی در سیاست خارجی ج.ا.ا طی این دوره گردیده است. این مقاله صرفاً به نقش یک متغیر داخلی تحت عنوان نقش طبقه متوسط در سیاست خارجی دولت‌های روی کار آمده پس از جنگ پرداخته است و اشاره‌ای به نقش سایر متغیرهای داخلی دیگر از جمله نهادها، برداشت رهبران و ... نکرده است. مهم‌تر از همه اینکه مطابق با نظریه رئالیسم نئوکلاسیک، آنچه به سیاست خارجی دولت‌ها منجر می‌شود به‌طور هم‌زمان هم تحت تأثیر متغیرهای سیستمی است و هم متغیرهای داخلی و نظریه پردازان رئالیسم نئوکلاسیک به صراحت بر جایگاه و اهمیت متغیرهای سطح نظام تأکید داشته‌اند؛ در حالی که این مقاله سیاست خارجی دولت‌ها را بدون در نظر گرفتن متغیرهای سیستمی، صرفاً متأثر از متغیر داخلی (نقش طبقه متوسط) دانسته است.

روح‌الله رضانی در کتاب "چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی ج.ا.ا" نقش آیت‌الله خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی را در تغییر ساختار قدرت ایران در دوره سازندگی مؤثر می‌داند و تغییر سیاست خارجی را مرتبط با تغییر تصمیم‌گیرندگان داخلی معرفی می‌کند. وی به تأثیر وقایع خارجی کمتر اشاره کرده است.

امیر محمد حاجی یوسفی در مقاله "نظریه والتز و سیاست خارجی ایران" استدلال کرده است که برخلاف ساختار دوقطبی نظام بین الملل که تأثیری بر سیاست خارجی دهه اول انقلاب نداشته است تغییر ساختار از دوقطبی به تک قطبی الزامات خود را بر سیاست خارجی ج.ا.ا تحمیل کرده است. مشخص نیست چرا نویسنده قائل به چنین تمایزی در نقش ساختار بر سیاست خارجی ایران شده است. به نظر می رسد که برخلاف استدلال این مقاله، باید گفت که هم ساختار دوقطبی و هم ساختار پسا دوقطبی تأثیرات و محدودیت هایی برای سیاست خارجی ایران در هر دو دوره داشته است. کما اینکه ج.ا.ا در نهایت از نیمه دوم دهه ۶۰ برخلاف شعار نه شرقی نه غربی، روابط با شوروی را تداوم و گسترش داد. به هر حال در این مقاله هم نویسنده عامل اصلی تأثیر گذار بر سیاست خارجی ج.ا.ا را ساختار نظام می داند و نقشی برای متغیرهای داخلی قائل نیست.

احمد صادقی (۱۳۷۸) در پایان نامه "علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی" فروپاشی شوروی را مهم ترین عامل تأثیر گذار بر روابط ایران با روسیه طی دوره هاشمی رفسنجانی ذکر می کند. از نگاه این پژوهشگر، اشتراک نظر ایران و روسیه در مخالفت با تک قطبی شدن نظام بین الملل، همکاری استراتژیک بین ایران و روسیه را به یک امر طبیعی تبدیل کرده است. نویسنده این مقاله نیز عاملیت اصلی در تعیین سیاست خارجی ج.ا.ا در قبال روسیه را متغیر مهم فروپاشی شوروی در نظر گرفته است و علیرغم پرداختن به سیاست داخلی روسیه پس از فروپاشی شوروی، هیچ جایگاهی برای متغیرهای تأثیر گذار محیط داخلی ایران قائل نیست.

ازغندی در مقاله (۱۳۷۸) "تنش زدایی در سیاست خارجی، مورد: جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۸"، تهدیدات شکل گرفته بر اثر فروپاشی شوروی از جمله حضور نظامی آمریکا در طول مرزهای شمالی ایران و سایر تهدیدات همچون ایجاد کشورهای کوچک با تمایلات قوم گرایانه و عدم امکان استفاده ایران از شوروی به عنوان اهرم تعادل منطقه ای را مهم ترین عواملی ذکر کرده است که باعث گردیده اند سیاست تنش زدایی به ایران تحمیل شود. علیرغم اشاره این مقاله به عواملی همچون پذیرش قطعنامه ۵۹۸، روی کار آمدن هاشمی رفسنجانی و بازنگری قانون اساسی به عنوان عوامل سطح داخل در کنار

عامل بیرونی (فروپاشی شوروی) اما تحلیل هر کدام از این موارد صرفاً در حد کلی گویی باقی مانده و مقاله در تعیین چگونگی ارتباط این عوامل با یکدیگر و تأثیرگذاری آنها بر همدیگر موفقیت چندانی نداشته است.

سید رضا موسوی (۱۳۸۷) در مقاله "اولویت سیاست خارجی ایران در دوره سازندگی" سیاست خارجی ایران در این دوره را به شدت تأثیر گرفته از محیط بین‌المللی و به‌طور ویژه تهدیدات ناشی از فروپاشی نظام دوقطبی می‌داند. نویسنده در این مقاله اشاره کرده است که افزایش آزادی عمل آمریکا متعاقب فروپاشی نظام دوقطبی و ظهور کشورهای بی‌ثبات و تهدید زا برای ج.ا. باعث گردید تا آستانه تهدید پذیری ایران در اثر فشارهای سیستمیک زیاد شود و امنیت در اولویت سیاست خارجی ایران قرار گیرد. نویسنده در این مقاله با تأکید وافر بر نقش ساختار در تعیین رفتار دولت‌ها، مهم‌ترین عامل در تعیین رفتار سیاست خارجی دولت هاشمی را فشارهای سیستمیک می‌داند و همچون دیگر ساختارگراها، دولت‌ها را همچون توپ‌های بلیارد و جعبه‌های سیاهی می‌پندارد که درون آنها به هیچ عنوان اهمیتی برای تحلیل سیاست خارجی ندارد.

سعید یعقوبی (۱۳۸۷) در کتاب "سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران سازندگی" وضعیت نابسامان اقتصادی پس از جنگ را به عنوان مهم‌ترین عامل داخلی در نظر می‌گیرد که نقش مهمی در اولویت دادن دولت سازندگی به تنش‌زدایی در روابط با سایر کشورها ایفا کرده است. در سطح بین‌المللی نیز از نگاه این کتاب، فروپاشی شوروی، اعلام نظم نوین جهانی و جنگ خلیج فارس از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر سیاست خارجی دولت هاشمی عنوان شده است. نویسنده در این کتاب سعی داشته تا هم بر نقش عوامل داخلی و هم بر عوامل خارجی تأکید داشته باشد اما مرور بخش‌های مربوط به سیاست خارجی ج.ا.ا. در قبال سایر کشورها به‌خوبی نشان می‌دهد که نویسنده تلاشی برای به تبیین تأثیرگذاری هم‌زمان عوامل داخلی و خارجی بر سیاست خارجی ایران به عمل نیاورده است.

سید روح‌الله حاج زرگرباشی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله "تداوم و تغییر در روابط ایران و روسیه؛ نگاهی از منظر روند نگاری" به روابط تاریخی ایران و روسیه به عنوان

فصل مهمی از تاریخ سیاست و روابط خارجی مدرن ایران پرداختند. در این مقاله تلاش شده است ضمن تمرکز بر سیر تحولات تاریخی میان ایران و روسیه به منظور دستیابی به یک جمع‌بندی تبیینی و تاریخی، عوامل مؤثر چالش‌زا یا مبدع فرصت در روابط دو کشور نیز مشخص شوند. این نگاه، ما را به سمت این مفروض سوق داد که با مطالعه کلی تاریخچه روابط ایران و روسیه از ابتدای شکل‌گیری، تأثیرپذیری این مسئله از تحولات ساختاری سیاسی داخلی در دو کشور، همچنین عوامل و متغیرهای مستقل محیطی و بین‌المللی، در کنار مزیت تجارت دوجانبه آشکار می‌شود. در نتیجه به نظر می‌رسد که این عوامل بوده‌اند که تاریخ دو کشور را پیش برده‌اند.

اردشیر نوریان و مرتضی احمدی (۱۴۰۴) در مقاله "بحران اوکراین ۲۰۲۲ و روابط دیپلماتیک ایران و روسیه" به بهره‌گیری از رهیافت واقع‌گرایی تدافعی و نظریه موازنه‌ی تهدید والت به ارزیابی آثار بحران اوکراین بر روابط ایران و روسیه پرداخته و نشان دادند که بحران با تعمیق درک تهدیدهای غرب در تهران و مسکو، زمینه‌های لازم برای همسویی و تقویت همکاری دو کشور در ابعاد سیاسی، اقتصادی، بین‌المللی، فضایی و نظامی را فراهم کرده است. در بعد اقتصادی، رویکرد روسیه همانند انگلیس در ابتدای قرن نوزدهم، متنوع‌سازی روابط اقتصادی و یافتن بازارهای جدید است. بحران اوکراین منجر به ارتقای روابط ایران و روسیه به سطح مشارکت جامع راهبردی، گسترش همکاری‌های فضایی و افزایش مراودات نظامی مانند یک خیابان دوطرفه شده است. نهایتاً همکاری‌های بین‌المللی ایران و روسیه بهبود یافته و مسکو مخالف تحریم‌های غرب علیه ایران در سازمان ملل و موافق پیوستن ایران به قالب‌های نوظهوری مانند شانگهای و بریکس است.

بررسی پژوهش‌های صورت گرفته در رابطه با سیاست خارجی دولت سازندگی نمایانگر این موضوع است که پژوهش‌هایی که محوریت را به عامل داخلی یا خارجی می‌دهند به دلیل توجه صرف بر محیط داخلی و یا محیط خارجی عملاً پژوهش‌هایی تک‌بعدی هستند و از این بابت واجد نارسایی می‌باشند. در این میان پژوهش‌هایی که هم‌زمان محیط داخلی و محیط خارجی را در تحلیل خود مورد مذاقه قرار داده‌اند اگرچه نسبت به دو دسته دیگر از بابت توجه به عوامل مختلف داخلی و خارجی از جامعیت

بیشتری برخوردار هستند اما این دسته از پژوهش‌ها نیز از لحاظ عدم تبیین دقیق چگونگی تأثیرگذاری و تعامل محیط داخلی و خارجی دچار ضعف هستند. به همین لحاظ نویسنده بر این اعتقاد است که جای خالی پژوهش‌هایی که با کنار گذاشتن این نگاه تک‌بعدی، تأثیرگذاری و تعامل هم‌زمان عوامل داخلی و خارجی را مدنظر قرار داده باشند احساس می‌گردد. نظر به نارسایی‌های گفته‌شده پژوهش حاضر به دنبال این است که با رفع نارسایی‌های بیان شده و برقرار ساختن پیوند بین سطوح مختلف تحلیل به ارائه یک تبیین مناسب از رفتار سیاست خارجی و تعاملات دیپلماتیک دولت سازندگی در قبال روسیه بپردازد که در آن هم بر عوامل خارجی و هم بر عوامل داخلی و همچنین ارتباط این عوامل با یکدیگر بررسی شده باشد.

مبانی نظری

واقع‌گرایی نئوکلاسیک تأکید می‌کند که سیاست خارجی توسط درک نخبگان از قدرت نسبی شکل می‌گیرد و نه صرفاً منابع فیزیکی. این رویکرد نیازمند توجه به ساختارهای دولتی و تأثیر آن‌ها بر منابع ملی است (Rose, 1998. p. 147). کشورهایی با قابلیت‌های مشابه ممکن است به شیوه‌های متفاوتی عمل کنند. گیدئون رز بیان می‌کند که فشارهای سیستم باید از طریق متغیرهای مداخله‌گر ترجمه شوند. تالیافرو نیز بر لزوم ادغام متغیرهای سطح نظام و واحد تأکید دارد. در نهایت، واقع‌گرایی نئوکلاسیک تأثیر متغیرهای داخلی را در فرآیندهای سیاست خارجی مورد توجه قرار می‌دهد (Taliaferro, 2006. p. 467).

شکل ۲. اهمیت علی متغیرهای سیستمی و داخلی (Ripsman et al., 2016)

رایسمن از سه نوع رئالیسم نئو کلاسیک شامل رئالیسم نئو کلاسیک نوع اول، دوم و سوم یاد می کند. از نظر وی، رئالیسم کلاسیک نوع اول و دوم، تا حدود زیادی ناقص است؛ زیرا اطلاعات کمی در مورد متغیرهای مستقل که دارای اهمیت علی هستند و همچنین عوامل سیاسی داخلی (متغیرهای مداخله گر) ارائه می دهد. در مقابل از نظر آنها رئالیسم نئو کلاسیک نوع سوم، چارچوب تحلیلی دقیق تری را ارائه می نماید (Ripsman & els, 2016. P.32). زیرا متغیرهای مختلفی را تحت عنوان متغیرهای مداخله گر مورد اشاره قرار می دهد.

متغیرهای مداخله گر در دیدگاه رئالیسم نئو کلاسیک نوع سوم:

• تصویر رهبران^۱

تصویر رهبران می تواند بر اولین فرآیند مهم مداخله یعنی درک محرک های سیستمیک ورودی تأثیر بگذارد. «تصاویر» به عنوان فیلترهای شناختی عمل می کنند که به نحوه پردازش اطلاعات توسط رهبران یعنی اینکه به چه چیزی توجه کنند، چه چیزی را نادیده بگیرند و سیگنال ها و رویدادها را چگونه درک کنند شکل می دهد (Ripsman et al., 2016. P.63).

فرهنگ استراتژیک فرهنگ استراتژیک می تواند محدودیت های شدیدی بر توانایی نخبگان برای انجام تطابق استراتژیک با تغییرات سیستمی ایجاد کند (Ripsman et al., 2016. P.69).

• رابطه دولت - جامعه

رابطه دولت - جامعه از نظر نئو کلاسیک هایی مثل رایسمن به عنوان ویژگی تعامل بین نهادهای مرکزی دولت و گروه های مختلف اقتصادی و اجتماعی تعریف می شود. موضوعات کلیدی در اینجا شامل میزان هماهنگی بین دولت و جامعه، میزان پیروی جامعه از رهبران در مورد مسائل سیاست خارجی، رقابت بین ائتلاف های اجتماعی برای تسخیر دولت، سطح انسجام سیاسی و اجتماعی در داخل دولت و حمایت عمومی از اهداف

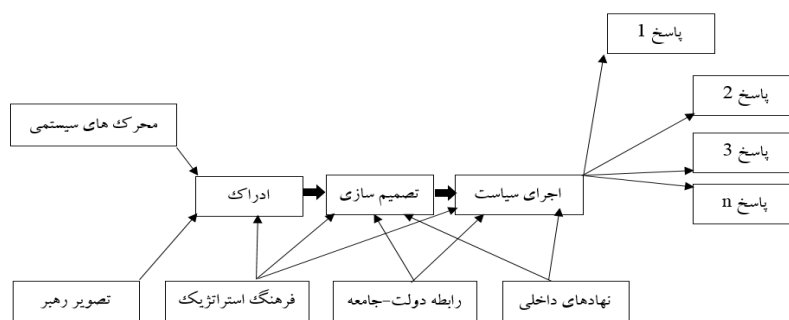
1 Leaders Image

سیاست خارجی و امنیت ملی می‌شود. یک موضوع مرتبط در بحث رابطه دولت-جامعه، میزان استقلال دولت از جامعه در تصمیم‌گیری‌هاست. هراندازه این استقلال بیشتر باشد سیاست‌های اتخاذی مطابقت بیشتری با ترجیحات دولت و خواسته‌های محیط خارجی خواهد داشت. اگر هماهنگی مستلزم مشاوره گسترده در طول فرآیند سیاست‌گذاری و مشارکت بازیگران اجتماعی در تدوین سیاست باشد این موضوع می‌تواند منجر به سیاستی شود که به جای منافع انحصاری بین‌المللی منافع داخلی را برآورده کند (Ripsman et al., 2016. P.71). یکی دیگر از ملاحظات رابطه دولت-جامعه به پویایی سیاست‌های ائتلافی در دولت، مربوط می‌شود؛ زیرا ائتلاف مسلط و رابطه آن با دولت می‌تواند بر اولویت سیاست دولت و تمایل آن برای انجام و اجرای انتخاب‌های استراتژیک بزرگ تأثیر بگذارد (Ripsman et al., 2016. P.72-73).

• نهادهای داخلی

نهادهای سیاسی داخلی می‌توانند رهبران دولت‌ها را در صورت مواجهه با مخالفت‌های اجتماعی در انتخاب یا اجرای سیاست، دچار محدودیت کنند. نهادهای رسمی، روال‌ها و فرآیندهای سازمانی و نظارت بوروکراتیک، پارامترهای گسترده‌ای را تعیین می‌کنند که رقابت داخلی بر سر سیاست در آن رخ می‌دهد. در این راستا، ساختارهای نهادی متفاوت دولت‌ها می‌تواند تأثیر مهمی بر توانایی آن‌ها در پاسخگویی به فشارهای سیستمی داشته باشد (Ripsman et al., 2016. P.75).

شکل ۳. مدل رئالیسم نئوکلاسیک نوع سوم (Ripsman, & els, 2016).

تحلیل رفتار خارجی و تعاملات دیپلماتیک ج.ا.ا در قبال روسیه در دوره هاشمی رفسنجانی بر اساس نظریه رئالیسم نئوکلاسیک نوع سوم:

۱- متغیرهای سیستمی

الف- فروپاشی شوروی

فروپاشی شوروی در سال‌های ابتدایی دهه ۹۰ را باید مهم‌ترین تغییری دانست که در محیط خارجی ایران رخ داد. فروپاشی شوروی از طریق پایان دادن به چند دهه جنگ سرد میان ایالات متحده آمریکا و شوروی توانست به ساختار دوقطبی نظام بین‌الملل پایان دهد و ایالات متحده آمریکا را در جایگاه تنها ابرقدرت جهانی قرار دهد (هانتز، ۱۴۰۰: ۳۸). پایان یافتن اتحاد جماهیر شوروی علاوه بر ایجاد تغییرات عمده در نظام بین‌الملل، پیامدهای ژئوپلیتیکی مشخصی هم برای ج.ا.ا به همراه داشت (کرمی، ۱۳۸۹: ۱۳۲-۱۳۱). فروپاشی شوروی از بابت حذف و یا کاهش یک تهدید همیشگی قادر به ایجاد برخی مزایا و منافع سیاسی و ژئوپلیتیکی برای ایران بود که از مهم‌ترین این مزایا و منافع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حذف همسایگی روسیه با ایران و برطرف شدن تهدید بالقوه ایران از سوی همسایه شمالی خود برای اولین بار در نزدیک به دو قرن گذشته (Tarock, 1997: 207).

- عقب رانده شدن تهدید ارتش شوروی به فاصله دورتر و مطمئن‌تر و پر شدن جای ابرقدرت شوروی توسط مجموعه‌ای از کشورهای کوچک که می‌توانستند میان ایران و بزرگ‌ترین دشمن دو قرن اخیر خود نقش یک حائل را بازی کنند (کرمی ۱۳۸۹: ۱۳۲-۱۳۱).

- امکان‌پذیری اعمال نفوذ ایران در جمهوری‌های تازه استقلال یافته شوروی برای ایران (Freedman, 1997: 101).

- افزایش نسبی نفوذ اقتصادی ج.ا.ا در جمهوری‌های مسلمان‌نشین آسیای مرکزی در فضای شکل گرفته جدید (Ehteshami, 2002: 158).

- افزایش اهمیت و منزلت ژئوپلیتیک ایران به دلیل تقویت موقعیت ایران به عنوان شاهراه ارتباطی بین خزر و خلیج فارس (احتشامی ۱۳۸۵: ۹۸).

بررسی روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در قبال ... ۱۷۱

علیرغم چنین فرصت‌هایی، فروپاشی شوروی تهدیداتی نیز برای ج.ا.ایجاد نمود که مهم‌ترین این تهدیدات را می‌توان موارد زیر برشمرد:

- تهدید تمامیت ارضی ایران به دلیل ایجاد جمهوری‌هایی با فرهنگ و زبان مشترک با بخش‌هایی از مردم ایران (Freedman, 1997: 101).

- همسایه شدن ایران با سه همسایه بی‌ثبات در مرزهای شمالی خود و چند جمهوری بی‌ثبات در فواصل دورتر (هانتز ۱۴۰۰: ۲۰۴).

- عدم استفاده یا سخت شدن استفاده ایران از کارت روسیه به عنوان یک اقدام متعادل‌کننده برای خنثی کردن فشار اقتصادی و نظامی قدرت‌های بزرگ مثل بریتانیا و آمریکا (Tarock, 1997: 208).

- از بین رفتن منبع اصلی مخالفت با آمریکا (شوروی) و روی کار آمدن نخبگان جدید در روسیه پس شوروی که بیشتر طرفدار غرب بودند (Parker, 2009: 42).

- افزایش تهدیدات در محیط امنیتی ایران از طریق پذیرش عضویت ناظر روسیه در ناتو و همکاری برخی کشورهای قفقاز و آسیای مرکزی با این سازمان در قالب طرح مشارکت با صلح (یعقوبی، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

- حضور ترکیه در قفقاز و آسیای مرکزی (Parker, 2009: 41) و بالاتر بودن شانس این کشور نسبت به ایران برای برقراری روابط نزدیک‌تر با کشورهای به‌جامانده از شوروی (Parker, 2009: 41-42).

- تداوم تنش‌ها و اختلافات ایران با آمریکا به عنوان تک قطب باقی‌مانده از نظام دوقطبی پس از جنگ جهانی دوم (موسوی، ۱۳۸۷: ۸۰).

- افزایش آزادی عمل آمریکا در نظام بین‌الملل (موسوی، ۱۳۸۷: ۸۰) و افزایش فشارهای آمریکا بر ایران (حضور نظامی آمریکا در خلیج فارس و اتخاذ سیاست مهار دوگانه علیه ایران و عراق) (Herzig, 2004: 504-506).

ب- نظم نوین جهانی آمریکا و تهاجم عراق به کویت:

جنگ دوم خلیج فارس و آزادسازی کویت مناسب‌ترین فرصت را برای آمریکا در راستای تحقق هژمونی منطقه‌ای و ایجاد «نظم نوین جهانی»، فراهم ساخت. کشورهای عضو شورای

همکاری خلیج فارس برای تأمین و تضمین امنیت خود به آمریکا متوسل گردیدند و محور آمریکا- شورای همکاری خلیج فارس در منطقه برای مهار عراق و ایران تشکیل گردید. آمریکا بر این باور بود که با تضعیف قدرت نظامی عراق، موازنه قدرت به نفع ایران تغییر خواهد کرد و از این رو، این کشور سعی خواهد کرد، تمایل دیرینه خویش برای سلطه در منطقه خلیج فارس را تحقق بخشد به همین دلیل، سیاستمداران آمریکا طرحی را برای مهار ایران پیشنهاد کردند» (حاجی یوسفی، ۱۳۸۳: ۶۲۵). بعد از جنگ دوم خلیج فارس در سال ۱۹۹۱، روابط دفاعی-امنیتی اعضای شورای خلیج فارس و ایالات متحده وارد مرحله جدیدی گردید و دسترسی آمریکا به پایگاه‌ها و امکانات نظامی کشورهای منطقه از طریق تنظیم و اجرای یک رشته موافقت‌نامه‌های پدافندی با کشورهای حوزه خلیج فارس تحقق یافت (قاسمی و سرابی، ۱۳۹۲: ۱۲۰-۱۱۸). بحران عراق در سال ۱۹۹۰ همچنین عرصه‌ای بود برای همکاری بی‌سابقه میان ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی. برای اولین بار پس از بحران سوئز در سال ۱۹۵۶ شوروی و آمریکا از طرف‌های متفاوت در یک درگیری در خاورمیانه حمایت نکردند و برای اولین بار پس از جنگ شش‌روزه در سال ۱۹۶۷ مسکو از یک متحد عرب خود حمایتی به عمل نیاورد (Ekedahl & Goodman, 1993: 83). گورباچف در یک سخنرانی در ۱۷ اوت ۱۹۹۰ تهاجم عراق به کویت را نقض همه‌چیزهایی خواند که جامعه جهانی به آن امید بسته است. وی بیان داشت که مسکو چاره‌ای دیگر جز پیوستن به غرب در محکوم کردن عراق ندارد زیرا استفاده از زور برای ترسیم مجدد مرزها می‌تواند یک واکنش زنجیره‌ای خطرناک ایجاد کند که کل جامعه جهانی را به خطر بیندازد (Ekedahl & Goodman, 1993: 90).

ج- تغییرات سیاست داخلی روسیه پس از فروپاشی شوروی؛ تفاوت رویکردها در قبال ایران

پس از فروپاشی شوروی، سیاست داخلی نقش مهمی در جهت‌گیری سیاست خارجی این کشور در قبال خاورمیانه (و البته ایران) داشت. تأثیر سیاست داخلی بر رویکرد روسیه در قبال خاورمیانه به‌وضوح با تغییر از یک موضع قوی طرفدار غرب در سال ۱۹۹۲، به یک موضع ملی‌گرایانه‌تر در سال ۱۹۹۷ قابل ردیابی است. روندی که جایگزین شدن پریماکف

به جای کوزیرف در ژانویه ۱۹۹۶ را می توان نماد آن در نظر گرفت (Freedman, 1997: 94). در دوران کوزیرف، غرب گرایی و آتلانتیک گرایی بر سیاست خارجی روسیه حاکم بود. در این مقطع، رهبری غرب گرای روسیه، ایران را به مثابه کانون تهدید اسلامی در منطقه مرزی جنوب خود برآورد کرده بود. روسیه در این دوره اساساً توسعه روابط با اروپا و آمریکا را در دستور کار سیاست خارجی خود داشت و ایران در سیاست خاورمیانه‌ای این کشور از اهمیت خاصی برخوردار نبود. با سفر وزیر صنایع هسته‌ای روسیه که در سپتامبر ۱۹۹۳ با هدف همکاری هسته‌ای با ایران صورت گرفت از گرایش‌های غرب گرایانه روسیه کاسته شد که تداوم این روند به دوران پریماکف منتهی شد (یعقوبی ۱۳۸۷: ۱۱۸). در پرتو دگرگونی در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه، ایران از کانون تهدید اسلامی و ایجاد بی ثباتی در پیرامون روسیه به یک همکار و شریک سیاسی و اقتصادی این کشور تبدیل شد. روسیه نیز با توجه به دگرگونی تقسیم جهان به خارج نزدیک و خارج دور و با توجه به منافع مشترکی که در جلوگیری از نفوذ آمریکا در آسیای مرکزی و قفقاز با ایران داشت، ج.ا.ا را به عنوان یک کشور دوست و متحد در خاورمیانه تلقی کرد (یعقوبی ۱۳۸۷: ۱۱۹).

متغیرهای مستقل (سیستمی)
فروپاشی شوروی حمله عراق به کویت و جنگ خلیج فارس دکترین نظم نوین جهانی آمریکا تغییرات سیاست داخلی روسیه پس از شوروی

۲- متغیرهای میانجی

دولت‌ها به دلیل برداشت‌های نادرست از محرک‌های سیستمی، رویه‌های تصمیم‌گیری که از عقلانیت فاصله دارند، یا موانع اجرای سیاست ناشی از عدم بسیج منابع اجتماعی، همیشه نمی‌توانند سیاست‌های خود را با محیط خارجی تطبیق دهند. انتخاب سیاست اغلب تحت

تأثیر متغیرهای مداخله‌گر در سطح داخلی قرار می‌گیرد، از جمله: تصاویر رهبران که با برداشتهای دقیق تداخل دارند، روابط دولت-جامعه که بر توانایی دولت در تصویب و اجرای تصمیمات تأثیر می‌گذارد و نهادهای سیاسی داخلی که می‌توانند رهبران دولت را در مواجهه با مخالفت اجتماعی با انتخاب یا اجرای سیاست، توانمند یا محدود کنند. محیط تصمیم‌گیری داخلی نشان می‌دهد که دولت‌ها لزوماً پاسخی بهینه را برای برآوردن محدودیت‌های سیستمی انتخاب نمی‌کنند در عوض آن‌ها از میان طیف وسیعی از گزینه‌های سیاستی برای حرکت بین محدودیت‌های سیستمی و الزامات سیاسی داخلی دست به انتخاب می‌زنند (Ripsman et al., 2016:33-34). با توجه به اهمیت متغیرهای میانجی، در این بخش از بین متغیرهای چهارگانه سطح واحد، سه دسته شامل **تصویر رهبران، رابطه دولت-جامعه و نهادهای داخلی** جهت تحلیل موضوع پژوهش انتخاب شده‌اند.

الف- تصویر رهبران

رنالسم نئو کلاسیک استدلال می‌کند که همه افراد دارای مجموعه‌ای از ارزش‌ها و باورها هستند که تعامل آن‌ها را با محیط بیرون و درک آن‌ها از محیط را شکل می‌دهد. در مورد رهبران این باورها و تصاویر در نقش نوعی فیلتر شناختی عمل می‌کنند که نحوه پردازش اطلاعات توسط رهبران را شکل می‌دهند. تمام اطلاعات دریافتی از دنیای خارج از کانال این فیلترهای شناختی می‌گذرد که در نهایت ادراک رهبران از محیط بیرونی را شخصی‌سازی می‌کند. شخصیت و منش یک رهبر همچنین می‌تواند بر واکنش در قبال محرک‌های بیرونی تأثیر بگذارد. بنابراین برای درک انتخاب‌های سیاست خارجی، بررسی شخصیت و ساختار روانی رهبران سیاسی به عنوان یک متغیر مهم مداخله‌گر که موضوع مهمی به حساب می‌آید. علاوه بر این کدهای عملیاتی یک رهبر نیز قادر خواهد بود بر واکنش‌های سیاست خارجی تأثیر بگذارد. هر رهبر واجد یک سری کدهای عملیاتی شامل مجموعه‌ای از باورهای اصلی است که به رهبر کمک می‌کند اطلاعات دریافتی را درک نماید و او را در تصمیم‌گیری راهنمایی کند. سه نوع باور اصلی شامل باورهای فلسفی راجع به سیاست، باورهای ابزاری در مورد اینکه بهترین راهبردها برای دستیابی به منافع

کدام هستند و نهایتاً تصاویری از دشمن و خود در اینجا حائز اهمیت هستند (Ripsman et al., 2016: 62-64). با توجه به اهمیت تصویر رهبران، در این بخش تلاش شده است تا با بررسی سخنان و مواضع سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۶-۱۳۶۸)، برداشت و تصویر آن‌ها از محیط بین‌الملل و سیاست با استفاده از تحلیل محتوای کیفی استخراج شود. هدف از این کار شناخت برداشت‌ها و نحوه تأثیرگذاری آن‌ها بر پردازش محرک‌های سیستمی (متغیرهای مستقل) و نهایتاً تأثیرگذاری بر نوع انتخاب و پاسخ سیاست خارجی ج.ا.ا. در قبال روسیه پس شوروی است.

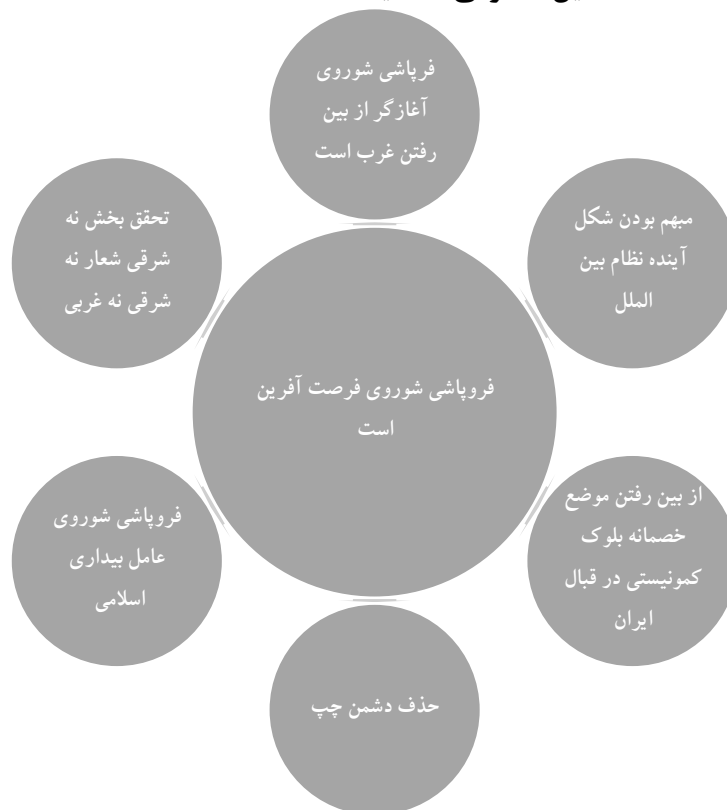
برداشت آیت‌الله خامنه‌ای از نظام بین‌الملل به منظور تحلیل برداشت‌های آیت‌الله خامنه‌ای مجموع سخنرانی‌ها و مواضع ایشان طی سال‌های ۱۳۶۸ تا پایان ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۶) از طریق سایت khamenei.ir در سه حوزه موضوعی ۱- سیاست خارجی ۲- نظام بین‌الملل و ۳- فروپاشی شوروی مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. روش بررسی مورد استفاده، روش تحلیل محتوای کیفی است که با تمرکز بر سه حوزه موضوعی مذکور، تلاش شده است تا برداشت آیت‌الله خامنه‌ای از نظام بین‌الملل، سیاست خارجی و فروپاشی شوروی مشخص شود. بررسی مجموع سخنان، مواضع و دیدارهای آیت‌الله خامنه‌ای طی دوره گفته شده چند برداشت اصلی را نشان داد که در زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- آیت‌الله خامنه‌ای نیز به مانند آیت‌الله خمینی قائل به دوگانه‌انگاری نظام بین‌الملل است. از نگاه ایشان، نظام حاکم بر روابط بین‌الملل، نظام جهانی سلطه است که در آن شاهد دوقطبی ظالم و مظلوم هستیم.

- ۲- در باور آیت‌الله خامنه‌ای، سیاست خارجی ج.ا.ا. بعد از خمینی دچار تغییر نشده است و تعرض دشمنانه همچنان در سیاست خارجی ج.ا.ا. ملحوظ است.
- ۳- از نظر آیت‌الله خامنه‌ای فروپاشی شوروی واجد چند پیامد است:
- با فروپاشی شوروی، غرب هم دیگر به آن معنای سابق وجود ندارد.
 - فروپاشی شوروی به نفع ایران و دنیای اسلام تمام شده است.

- پس از فروپاشی شوروی، نظام مارکسیستی و کشورهای این بلوک، دیگر آن موضع خصمانه گذشته با ایران را ندارند.
- پس از فروپاشی شوروی، نظام آینده به طور دقیق مشخص نیست چه شکلی از قطبیت را داشته باشد.
- آمریکا در تلاش است که پس از فروپاشی شوروی، نظام سلطه به رهبری خود را تقویت کند.
- همان طور که نظام سوسیالیستی شوروی متلاشی شده در آینده نزدیک نیز شاهد فروپاشی آمریکا خواهیم بود.

نمودار ۱. برداشت آیت الله خامنه‌ای از نظام بین‌الملل و فروپاشی شوروی بر اساس تحلیل سخنرانی‌های ایشان (۱۳۶۶-۱۳۶۸)

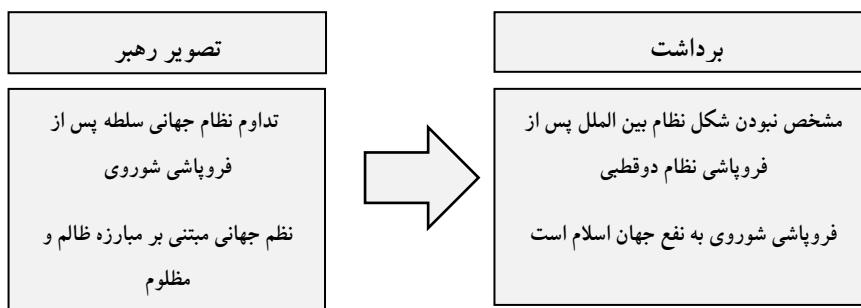

جدول ۱. برداشت آیت الله خامنه‌ای

مفاهیم	ارجاعات	برداشت
فروپاشی شوروی آغازگر از بین رفتن غرب است	امروز قطب شرق تقریباً متلاشی شده و چیزی به نام بلوک شرق امروز در دنیا نیست. در آینده هم حاکمیت غرب متلاشی خواهد شد، بلوک غرب هم متلاشی خواهد شد (دیدار با مردم و میهمانان خارجی ۱۳۶۸/۱۱/۱۲).	فروپاشی شوروی رخدادی فرصت آفرین است
میهم بودن آینده نظام بین الملل	وقتی در مقابل غرب شرقی نیست غرب هم دیگر به آن معنا نیست. الآن هیچ معلوم نیست دنیا دست کیست (دیدار با مسئولین و کارگزاران نظام ج.ا.ا. ۱۳۶۸/۱۱/۹). بلوک بندی دنیا و تقسیم قدرت هنوز شکل واقعی خود را پیدا نکرده است (دیدار با اساتید باقرالعلوم).	
از بین رفتن موضع خصمانه بلوک مارکسیستی در قبال ایران	نظام مارکسیستی و کشورهای فراهم شده با این نظام، آن موضع خصمانه دیروز را امروز ندارند (دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور ۱۳۷۰/۶/۲۵)	
از بین رفتن دشمن چپ	یک طرف، دشمن چپ بود که او به خودی خود مضمحل شد و نابود شد و آن را در صحنه نداریم (دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور ۱۳۷۰/۶/۲۵)	
فروپاشی شوروی عامل بیداری اسلامی	ملت‌ها امروز می‌توانند عقاید و ایمان خود را بروز دهند، مسلمانانی که هفتاد سال از اسلام دور مانده بودند دوباره به اسلام گرایش پیدا کردند (۶۸/۱۰/۲۶)	
تحقق بخش نه شرقی شعار نه شرقی نه غربی	وقتی الآن می‌گوییم نه شرق، نه غرب، توصیف واقعیت است. امروز واقعاً دیگر شرقی وجود ندارد، نه غرب هم به همین ترتیب خواهد بود (دیدار با رئیس مسلمانان لندن، ۱۳۶۸/۱۱/۱۱). نه شرقی تحقق یافت، الآن کو شرق که بگوییم نه شرقی (دیدار با رهبران جنبش توحید اسلامی لبنان ۶۸/۱۱/۱۱).	

جدول ۲. نظام باورهای آیت الله خامنه‌ای

باور فلسفی: نظام بین الملل نظامی مبتنی بر سلطه است.
باور ابزاری: محور سیاست خارجی ج.ا.ا. بر تعرض دشمنانه استوار است.
تصویر از خود و دشمن: تداوم دشمنی دشمنان با ج.ا.ا.

برداشت هاشمی رفسنجانی از سیاست خارجی و نظام بین الملل

هاشمی رفسنجانی را باید آغازگر ورود برخی مفاهیم جدید به سیاست خارجی ج.ا.ا در نظر گرفت. از جمله این مباحث و مفاهیم جدید که توسط هاشمی وارد عرصه سیاست خارجی ایران گردید یا هاشمی به شکل گیری آن ها کمک کرد باید به "تنش زدایی"، "توقف دشمن تراشی" و "شکل گیری راه و روند جدید" اشاره کرد. هاشمی رفسنجانی پذیرش قطعنامه و خاتمه جنگ را به مثابه فرصتی برای پایان دادن به دشمن سازی و ایجاد راه و روندی جدید درسی است خارجی ایران عنوان کرده و بر این باور بود که حمایت کشورهای منطقه از عراق در جنگ با ایران ناشی از نگرانی آن ها از ایران بوده و لازم است در جهت رفع این نگرانی ها تلاش کرد (احتشامی، ۱۳۸۵: ۵۵-۵۳). در باور هاشمی رفسنجانی، ج.ا.ا باید در سیاست خارجی آمادگی مصالحه داشته باشد؛ زیرا "ما نمی توانیم حیات طولانی مدت یک جامعه را بر اساس الگوهای رادیکال سازمان دهی کنیم" (احتشامی، ۱۳۸۵: ۵۶). هاشمی رفسنجانی در بهمن ۱۳۶۸، بیان کرده بود که به خاطر بازسازی این کشور پهناور و برای نوسازی آسیب ها حاضر هستیم مشارکت دوستان و دولت هایی را بپذیریم که بدون هیچ گونه انگیزه توسعه طلبی و استعماری با ما برخورد خواهند کرد (Ehteshami, 2002:100). از نظر هاشمی رفسنجانی سیاست خارجی نیز همچون سیاست اقتصادی باید مشمول تعدیل شود و سخت گیری در آن کم شود یا به عبارت دیگر تنش زدایی محور سیاست خارجی قرار بگیرد (یعقوبی، ۱۳۸۷: ۸۱). رفسنجانی نیاز به این تعدیل را چنین بیان کرده است: "اگر مردم معتقد هستند می توانیم پشت یک در بسته زندگی کنیم در اشتباه هستند، چون ما باید به گونه ای عقلانی مستقل

شویم. ما نیازمند دوستان و هم‌پیمانان در سراسر جهان هستیم" (باقری و ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۶۴). هاشمی در تبیین سیاست تنش‌زدایی می‌گوید "ما از اول گفته‌ایم سیاست ما سیاست دشمن‌تراشی نیست. سعی ما این است که موانع را از پیش پا برداشته و روابط خود را با همه کشورها بهبود دهیم". از نظر هاشمی رفسنجانی جذب نیروهای انقلاب، به قیمت دشمن‌سازی برای کشور روش ناصحیحی به حساب می‌آید، زیرا چنین روشی باعث گردیده تا کشورهایی را که می‌توانستند بی‌تفاوت باشند، روبروی خود قرار دهیم. از نگاه وی در سیاست خارجی باید به گونه‌ای عمل کرد که بی‌جهت میدان‌ها را در اختیار دشمن قرار ندهیم (موسوی، ۱۳۸۷: ۸۹). رفسنجانی همکاری با سازمان‌های بین‌المللی را یک ضرورت عنوان کرده بود و تأکید داشت که ما نمی‌توانیم خود را درگیر این خیال‌پردازی کنیم که جامعه‌ای خودکفا و مستقل ایجاد کرده‌ایم بلکه لازم است با نهادهای نظام‌بین‌الملل همکاری مطلوب و مؤثری داشته باشیم (احتشامی، ۱۳۸۵: ۷۷). در خصوص موضوع صدور انقلاب به عنوان یکی از شعارهای مهم دهه اول انقلاب، هاشمی رفسنجانی بر این اعتقاد بود که صدور انقلاب به معنای صدور اندیشه است و نه دخالت در امور داخلی دیگران (یعقوبی ۱۳۸۷: ۸۹). هاشمی در مورد اصل نه شرقی نه غربی نیز بر این باور بود که رابطه ما با کشورهای غرب یا شرق به معنای منافات داشتن با این اصل نیست بلکه آنچه نفی می‌شود سلطه و نفوذ آن‌هاست (یعقوبی، ۱۳۸۷: ۹۰). هاشمی رفسنجانی در خصوص، آمریکا بر این باور بود که واشنگتن دست از دشمنی با ایران برنداشته است، سودای استیلا بر جهان را دارد و برای جلوگیری از دستیابی ایران به منافع خود در جمهوری‌های تازه استقلال یافته شوروی سابق، تلاش می‌کند (رمضانی، ۱۳۸۴: ۸۱).

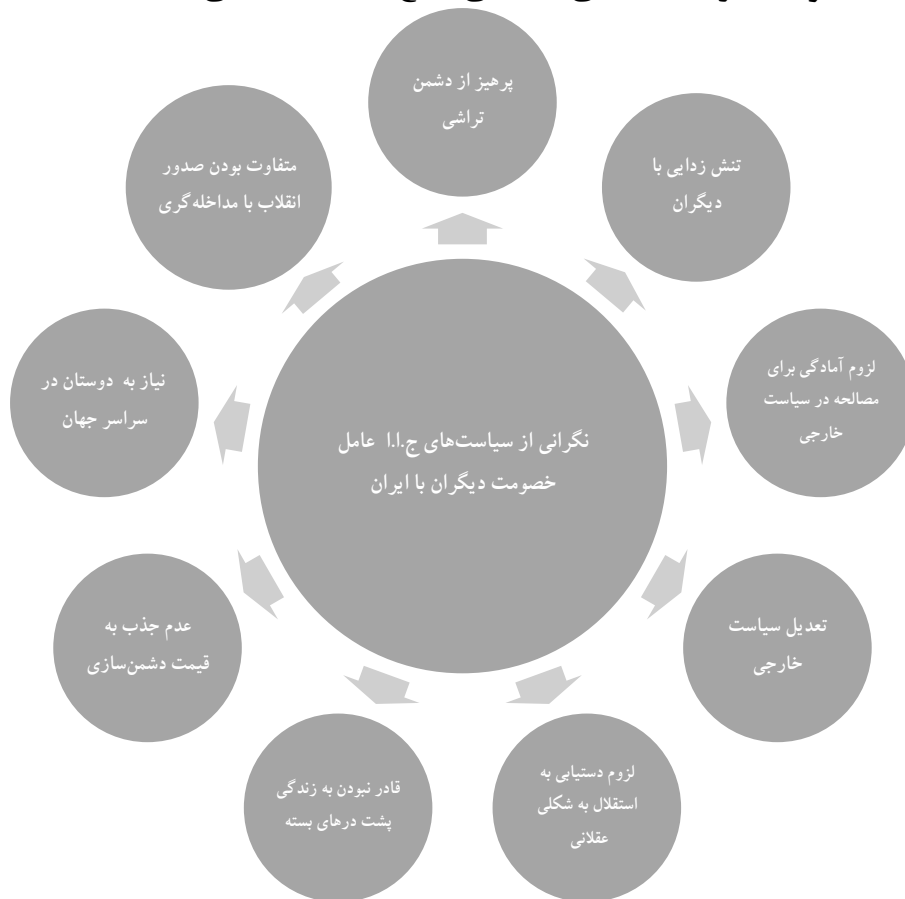
بررسی مواضع و سخنان هاشمی رفسنجانی در این دوره نشان داد که در برداشت هاشمی رفسنجانی با عبور از دهه اول انقلاب و با پایان گرفتن جنگ، آنچه بیش از هر چیزی باید محور سیاست خارجی قرار گیرد اتخاذ روندی جدید در سیاست خارجی است. ضرورت شکل‌گیری روند جدید در سیاست خارجی در نگاه هاشمی رفسنجانی را باید متأثر از تصویر و برداشت وی از نظام و سیاست بین‌الملل قلمداد کرد. در تصویر هاشمی رفسنجانی، نظام و سیاست بین‌الملل عرصه تعامل و همکاری است و نه عرصه دشمن‌سازی.

چنین تصویری از سیاست، این برداشت را نزد هاشمی رفسنجانی شکل داده بود که آنچه باعث دشمنی دیگران با انقلاب اسلامی ایران شده است سیاست‌های قبلی ج.ا.ا. است.

جدول ۳. نظام باورهای هاشمی رفسنجانی

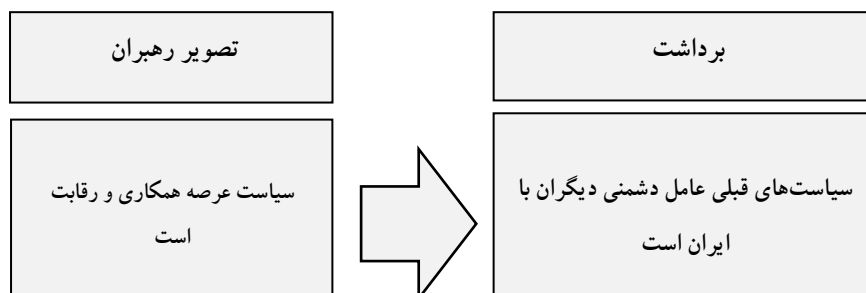
باور فلسفی: سیاست عرصه همکاری و رقابت است.
باور ابزاری: تنش‌زدایی و توقف دشمن‌سازی از دیگران (عمل‌گرایی).
تصویر از خود و دشمن: دشمنی دیگران به خاطر نگرانی از سیاست‌های ایران است.

نمودار ۲. برداشت هاشمی رفسنجانی راجع به سیاست خارجی

جدول ۴. برداشت هاشمی رفسنجانی راجع به سیاست خارجی

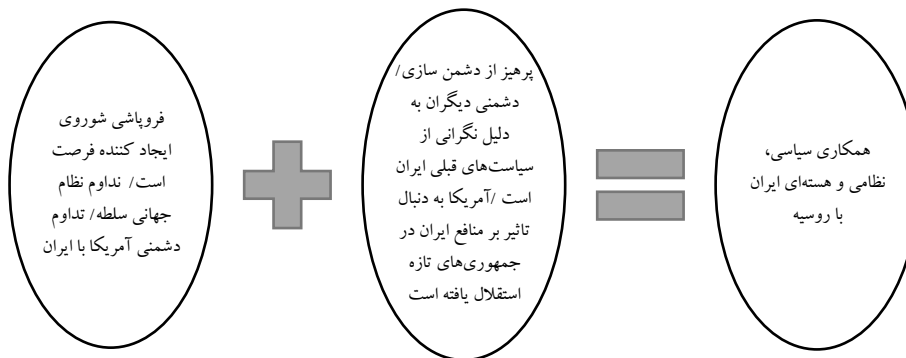
مفاهیم	ارجاعات	برداشت
پرهیز از دشمن تراشی	ما از اول گفته ایم سیاست ما سیاست دشمن تراشی نیست/ مهم ترین مسئله این است که ما می توانیم به دلیل پذیرش قطعنامه و آتش بس روند دشمن سازی که ایجاد شده است، متوقف کنیم. (دیدار با مجلس خبرگان تیر ۱۳۶۹)	نگرانی از سیاست های ج.ا.ا. عامل خصومت دیگران با ایران است.
آمادگی برای مصالحه در سیاست خارجی	عده ای ممکن است فکر کنند ما آمادگی مصالحه در سیاست خارجی را نداریم. ما همیشه باید به گونه ای عمل کنیم که به رفاه عمومی و آسایش جامعه منجر شود. (نماز جمعه مرداد ۱۳۶۷).	
دستیابی به استقلال به شکل عقلانی	ما باید به گونه ای عقلانی مستقل شویم/ ما نمی توانیم خود را درگیر این خیال پردازی کنیم که جامعه ای خود کفا و مستقل ایجاد کرده ایم بلکه لازم است با نهادهای نظام بین الملل همکاری مطلوب و مؤثری داشته باشیم. (نماز جمعه ۱۳۶۸/۶/۱۰)	
زندگی نکردن پشت درهای بسته	اگر مردم معتقد هستند می توانیم پشت یک در بسته زندگی کنیم در اشتباه هستند. (باقری و ابراهیمی، ۱۳۹۵).	
عدم جذب به قیمت دشمن سازی	این روش ناصحیحی بود که برای جذب نیروهای انقلاب، برای کشورمان دشمن درست می کردیم... سیاست خارجی ما به گونه ای خواهد بود که بی جهت میدان ها را در اختیار دشمن قرار ندهیم. (روزنامه اطلاعات ۱۳۶۷/۴/۱۲).	
نیاز به دوستان در جهان	به خاطر بازسازی این کشور پهناور و برای نوسازی آسیب ها حاضر هستیم مشارکت دوستان و دولت هایی را بپذیریم که بدون هیچ گونه انگیزه توسعه طلبی و استعماری با ما برخورد خواهند کرد/ که ما نیازمند دوستان و هم پیمانان در سراسر جهان هستیم (سخنرانی بهمن ۱۳۶۸).	
متفاوت بودن صدور انقلاب با مداخله گری	اصولاً ما چیزی به نام صدور انقلاب نداریم. مفهوم صدور انقلاب این است که ما انقلابمان را به دنیا معرفی می کنیم هر کس خواست می تواند از تجربیات ما استفاده کند. (روزنامه اطلاعات. ش ۱۹۳۳۵ و ۱۹۸۳۱).	

تأثیر برداشت رهبران بر سیاست همکاری جویانه ایران در قبال روسیه

باور رهبران و برداشت آن‌ها نسبت به محیط بین‌الملل، نقش بسزایی در رویکرد همکاری جویانه ایران در قبال روسیه طی دوره هاشمی رفسنجانی داشته است. باور هاشمی رفسنجانی از نظام بین‌الملل به گونه‌ای بود که سیاست بین‌الملل را عرصه همکاری و تعامل تلقی می‌کرد و راهبرد موردنظر در جهت تأمین منافع کشور را تنش‌زدایی و پرهیز از دشمن‌سازی می‌دانست. چنین نگاهی، هاشمی را به این برداشت رسانده بود که عامل دشمنی دیگران در قبال ج.ا.ی سیاست‌های تنش‌زای قبلی است. به همین دلیل در فضای پس از فروپاشی شوروی، دولت هاشمی تلاش کرد تا به‌جای تأکید بر ترویج اسلام‌گرایی در جمهوری‌های به‌جامانده از شوروی (نگاه ایدئولوژیک)، همکاری سیاسی با روسیه را در اولویت قرار دهد. همکاری با روسیه همچنین تحت تأثیر این برداشت هاشمی هم بود که آمریکا پس از فروپاشی شوروی به دنبال تأثیرگذاری بر منافع ایران در آسیای مرکزی و قفقاز است، بنابراین همکاری با روسیه در این منطقه می‌تواند به کاهش تهدیدات ناشی از فروپاشی شوروی کمک کند. در سوی دیگر در برداشت آیت‌الله خامنه‌ای هرچند فروپاشی شوروی نتوانسته تغییری در نظام سلطه ایجاد کند؛ زیرا آمریکا تلاش داشت تا در غیاب شرق و از طریق نظم نوین جهانی، خود را در راس این نظام قرار دهد اما در مجموع، از بین رفتن بلوک شرق تا حدود زیادی یک رخداد فرصت‌آفرین تلقی می‌شد. فروپاشی شوروی در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای منجر به حذف تخاصم شرق در قبال اسلام به‌طور عام و ایران به‌طور خاص شده بود و همین مسئله زمینه لازم برای همکاری ایران با روسیه در مواجهه با سیاست نفوذ آمریکا در منطقه را فراهم کرده بود.

نمودار ۳. تأثیر برداشت رهبران (آیت الله خامنه ای و هاشمی رفسنجانی) بر سیاست خارجی ایران در قبال روسیه (دوره هاشمی رفسنجانی)

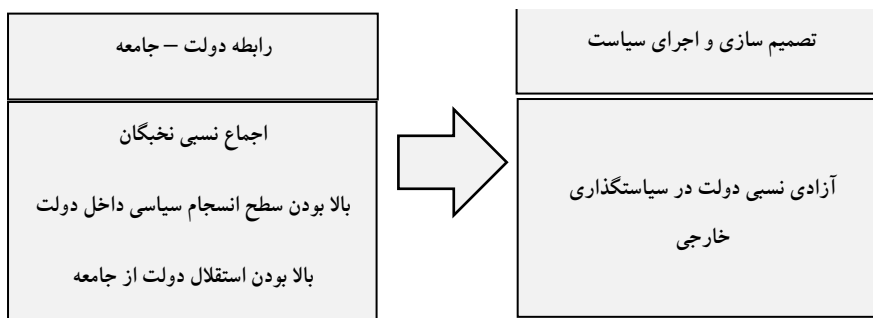

ب- رابطه دولت - جامعه

ویژگی مهم سیاست داخلی ج.ا.ا در زمان حیات آیت الله خمینی، رقابت و اختلاف میان گروه های مختلف سیاسی در همه زمینه ها اعم از سیاست داخلی، سیاست خارجی و سیاست های اقتصادی بود. در طول جنگ گروه هایی بر تداوم جنگ به عنوان وسیله ای برای صدور انقلاب تأکید داشتند و در مقابل گروه های دیگری عبور از نظریه امت اسلامی به نظریه انقلاب اسلامی را یک ضرورت می دانستند (احتشامی، ۱۳۸۵: ۴۸-۴۷). پس از درگذشت آیت الله خمینی، رقابت سیاسی بین دو گرایش اصلی درون حکومت تداوم یافت. کلیت چنین رقابتی این بود که یک گروه همچنان معتقد به تداوم سیاست داخلی و خارجی دهه اول انقلاب بود و گروه دیگر بر انجام اصلاحات در کل نظام سیاسی تأکید داشت (احتشامی، ۱۳۸۵: ۴۳-۴۰). از مقطع پذیرش قطعنامه ۵۹۸ در سال ۱۹۸۸ به تدریج شاهد شکل گیری ائتلافی از نیروهای اصولگرا با دیگر نیروهای محافظه کار هستیم؛ به طوری که عمل گرایان یا واقع گرایان جدید به تدریج کنترل دولت را به دست گرفتند و نفوذ نیروهای مکتبی در نهادهای حکومتی و ساختار بوروکراتیک را کاهش دادند (احتشامی، ۱۳۸۵: ۳۸-۳۷). درگذشت آیت الله خمینی این امکان را فراهم نمود تا جناح های عمل گرا و محافظه کار بتوانند سیاست خارجی تعامل گرای خود را جایگزین سیاست خارجی انزوا گرای دهه نخست انقلاب نمایند (Rasoulenezhad & Popova, ۱۴۰۴).

24:2017). مسئله دیگر انتخاب خامنه‌ای از جناح محافظه‌کار به عنوان رهبر جدید و هاشمی رفسنجانی عمل‌گرا به عنوان رئیس‌جمهور بود که تأثیر زیادی در جهت‌گیری جدید سیاست خارجی ایران داشت (Moore, 2014: 125). انتخاب آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان ولی‌فقیه و رهبر آینده ایران به‌نوعی نقطه پایان مسالمت‌آمیز رقابت‌های سیاسی در ایران پس از انقلاب بود و از این مقطع به بعد هاشمی رفسنجانی از تحرک بیشتری در عرصه سیاسی ایران برخوردار گردید (احتشامی ۱۳۸۵: ۶۳-۵۸). با پیدایش اتحاد خامنه‌ای-هاشمی بین سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۷، نقش جناح‌های رادیکال کمرنگ شد و در مقابل این اتحاد موفق گردید در تدوین اولویت‌های سیاست خارجی ج.ا.ا در دهه ۹۰ نقش اساسی‌تری را بر عهده بگیرد (Ehteshami, 2014: 292-293). حضور هاشمی و انتخاب آیت‌الله خامنه‌ای به جانشینی آیت‌الله خمینی، منجر به شکل‌گیری اجماعی نسبی در میان ارکان مختلف نظام در ارتباط با سیاست داخلی و خارجی و به حاشیه رفتن منازعات نخبگان در زمینه سیاست خارجی گردید. اگر در دهه اول انقلاب برخی گروه‌های سیاسی بر تحقق بدون کم و کاست "نه شرقی، نه غربی" تأکید داشتند، برخی فقط بر "نه شرقی" و برخی دیگر نیز تفسیری متمایز از "نه شرقی، نه غربی" ارائه می‌دادند، با پایان جنگ و غلبه عمل‌گرایان و شکل‌گیری زوج "هاشمی-خامنه‌ای" و فروپاشی شوروی، سیاست خارجی دوران هاشمی به‌اندازه دهه اول محل مناقشه و منازعه قرار نداشت. از جمله علل دیگری که در تثبیت عمل‌گرایان بر فضای سیاسی ایران در این دوره مؤثر واقع شده بود، شرایط نامساعد اقتصادی ایران در پایان جنگ هشت ساله با عراق بود. جنگ با عراق به دلیل آسیب به تأسیسات و پالایشگاه‌های نفتی عملاً به کاهش درآمدهای نفتی ایران منجر گردیده بود. از طرف دیگر هم تحریم‌های اقتصادی آمریکا علیه ایران و مسدود شدن ذخایر ارزی کشور و کمبود مواد اولیه و ماشین‌آلات وارداتی، اقتصاد ایران را با مشکلات بسیار جدی مواجه کرده بود. (Sarmadi & Badri, 2017 : 2-3). شرایط وخیم اقتصادی کشور پس از پایان جنگ و درگذشت آیت‌الله خمینی، منجر به رشد جناح‌های اصلاح‌طلب (عمل‌گرا) و افزایش نقش میانه‌روهای سیاسی در شکل‌دهی به سیاست داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران گردید (Moore, 2014: 124). پایان جنگ ایران و

عراق نزد بخش‌هایی از نخبگان ج.ا.ا. آغازگر این بحث بود که مشکلات اقتصادی ایران ناشی از اشتباهات سیاست‌گذاری در دهه اول انقلاب است و به همین خاطر از نظر آن‌ها رفع این مشکلات ضرورت بازنگری سیاست‌های گذشته را برجسته کرده است (Ehteshami, 2014: 289).

تأثیر رابطه دولت-جامعه بر سیاست همکاری جویانه ایران در قبال روسی

برخلاف دهه نخست انقلاب که روابط ایران با شوروی تحت تأثیر رویکرد و برداشت گروه‌های مختلف سیاسی قرار داشت و از آن می‌توان تحت عنوان سمت‌گیری‌های متعارض (رمضانی، ۱۳۸۴: ۵۷) یاد کرد، تسلط عمل‌گرایان بر عرصه سیاست، اتحاد خامنه‌ای - هاشمی، شکل‌گیری اجماع نسبی در میان ارکان مختلف نظام در ارتباط با سیاست داخلی و خارجی و به حاشیه رفتن منازعات نخبگان، باعث گردید که دولت هاشمی نسبت به دولت‌های دهه ابتدایی انقلاب، از آزادی عمل بیشتری در سیاست‌گذاری خارجی برخوردار باشد. چنین وضعیتی باعث گردید سیاست خارجی دولت هاشمی مطابقت بیشتری با ترجیحات دولت و خواسته‌های محیط خارجی داشته باشد و روابط با روسیه تحت تأثیر رقابت‌ها و منافع گروه‌های سیاسی قرار نگیرد.

ج- نهادهای داخلی

بازنگری قانون اساسی؛ حذف برخی نهادها و ایجاد نهادهای جدید

از جمله تغییرات تأثیرگذار در دوره پس از درگذشت آیت‌الله خمینی تغییر و اصلاح قانون اساسی بود. اصلاح قانون اساسی هم منجر به تغییرات نهادی در ساختار سیاسی ایران شد

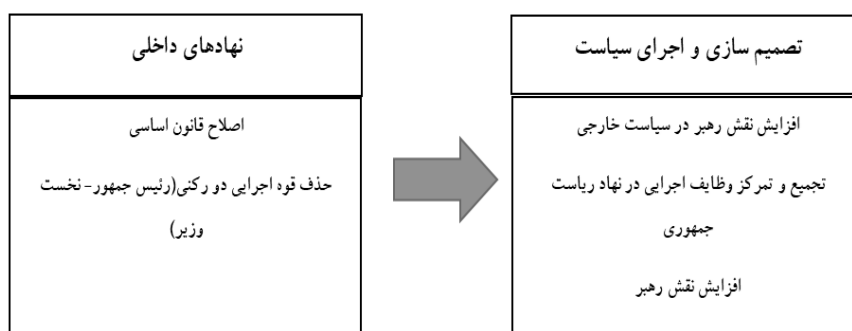
و هم تغییر در قدرت سیاسی افراد و نهادهای دخیل در سیاست خارجی را به دنبال داشت. از جمله مهم‌ترین تغییرات صورت گرفته در نتیجه بازنگری قانون اساسی، حذف مقام نخست‌وزیری و سپردن قدرت اجرایی کشور به رئیس‌جمهور بود (احتشامی، ۱۳۸۵: ۶۹). ایجاد نهادهایی مثل شورای عالی امنیت ملی، تثبیت مجمع تشخیص مصلحت نظام و حذف نهادهایی مثل شورای عالی قضایی و شورای عالی دفاع از دیگر تغییرات نهادی در دوره مورد بررسی است. اصلاحات قانون اساسی با حذف پست نخست‌وزیری، مسئولیت‌های آن را به رئیس‌جمهور انتقال داد و عملاً نقش رئیس‌جمهور را در سیاست خارجی پررنگ کرد. نهاد ریاست جمهوری همچنین از طریق کنترل وزارت خارجه و شورای عالی امنیت ملی عملاً به ارگان اصلی سیاست خارجی ایران بدل گردید (Moore, 2014: 126). حذف نخست‌وزیری باعث گردید که تسهیم قدرت اجرایی و درهم تنیدگی وظایف نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور پایان یابد. نتیجه اصلاح قانون اساسی در مورد قوه اجرایی کشور، تمرکز مسئولیت اجرایی کشور و پایان دادن به قوه اجرایی دو رکنی بود. اصلاح قانون اساسی همچنین نهاد جدیدی تحت عنوان شورای عالی امنیت ملی ایجاد کرد که ریاست آن را رئیس‌جمهور بر عهده داشت و از این حیث شاهد افزایش قدرت رئیس‌جمهور در سیاست خارجی (سیاست‌های دفاعی و امنیتی) هستیم.

علاوه بر این اصلاح قانون اساسی از طریق اعمال تغییرات زیر، افزایش نقش و جایگاه رهبر را نیز در پی داشت:

- تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران و نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام (اصل ۱۱۰ قانون اساسی)
- تعیین سیاست‌های کلی دفاعی و امنیتی کشور توسط شورای عالی امنیت ملی در محدوده سیاست‌های کلی تعیین شده از طرف مقام رهبری (اصل ۱۷۶ قانون اساسی)
- قابلیت اجرایی داشتن مصوبات شورای عالی امنیت ملی پس از تصویب رهبر (اصل ۱۷۶ قانون اساسی)
- اختیار اعلام جنگ و صلح که بر اساس قانون اساسی پیشین از طرف شورای عالی دفاع به رهبر پیشنهاد می‌شد (اصل ۱۱۰ قانون اساسی)

بررسی روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در قبال ... ۱۸۷

- حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه که پیش تر بر عهده رئیس جمهور بود(اصل ۱۱۰ قانون اساسی)
 - تعیین فرماندهان عالی نظامی و انتظامی که در قانون قبلی به پیشنهاد شورای عالی دفاعی انجام می شد(اصل ۱۱۰ قانون اساسی)
 - حذف شورای عالی قضایی و انتقال وظایف آن به رئیس قوه قضاییه منتخب رهبر(اصل ۱۵۷ قانون اساسی)
- بازنگری قانون اساسی در مجموع تغییری در اصول حاکم بر روابط خارجی ایران ایجاد نکرد بلکه آنچه تغییر کرد تغییرات نهادی در ساختار قدرت نهادهای رهبری و ریاست جمهوری بود (Sarmadi & badri, 2017:2) که مهم ترین تأثیر آن را در تصمیم سازی و پیاده سازی سیاست در شکل زیر نمایش داده شده است.

تأثیر نهادهای داخلی بر سیاست همکاری جویانه ایران در قبال روسیه

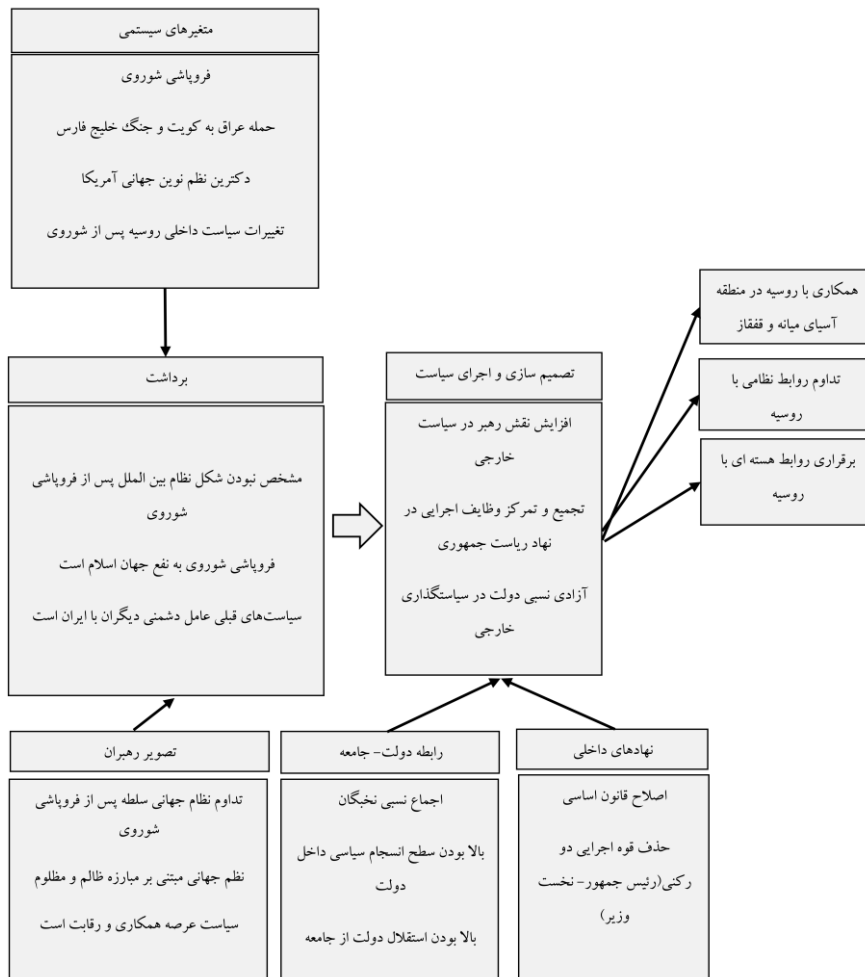
دهه نخست انقلاب سیاست خارجی عرصه اختلافات میان نهادهای مختلف بود و نوعی پراکندگی نهادی بر سیاست خارجی حاکم بود، در مقابل اما اصلاحات قانون اساسی توانست از طریق حذف نهاد نخست وزیری، ایجاد نهادهای جدیدی همچون شورای عالی امنیت ملی و اعمال تغییرات در اختیارات رهبر، دو نهاد ریاست جمهوری و نهاد رهبری را در جایگاه نهادهای اصلی و تعیین کننده در سیاست خارجی قرار دهد. این تمرکز نهادی از یک سو و هماهنگی و پیوند میان هاشمی و آیت الله خامنه ای منجر به آن شد که دولت از آزادی و استقلال عمل بیشتری در سیاست گذاری خارجی برخوردار شود. تغییرات

نهادی مذکور، این فرصت را در اختیار هاشمی قرار داد تا فرایند سیاست گذاری خارجی را تحت برداشتی که از نظام بین الملل داشت پیش ببرد.

ترکیب و ارتباط متغیرهای سیستمی و مداخله گر:

در نظریه رئالیسم نئو کلاسیک، اگرچه متغیرهای سطح نظام از جایگاه ویژه ای برخوردار هستند و نقش علی را در ایجاد متغیر وابسته ایفا می کنند، اما آنچه حائز اهمیت است این است که متغیر وابسته یا همان سیاست خارجی دولت ها تنها تحت تأثیر متغیرهای سیستمی شکل نمی گیرد بلکه آنچه در نهایت متغیر وابسته را ایجاد می کند قرار گرفتن متغیرهای سیستمی در ظرفی به نام محیط داخلی است. بر همین اساس استدلال پژوهش حاضر در خصوص سیاست خارجی دولت هاشمی در قبال روسیه بر این مبنا استوار است که متغیرهای سیستمی در کنار متغیرهای داخلی رفتار همکاری جویانه ج.ا.ا. در قبال روسیه را شکل داده است. به همین خاطر در این پژوهش ضمن تعیین مهم ترین متغیرهای سطح نظام، متغیرهای سطح داخل نیز مورد شناسایی قرار گرفت. مهم ترین متغیر مستقلی که به آن اشاره شد فروپاشی شوروی است. فروپاشی شوروی هم زمان هم تهدیدات و هم فرصت هایی را در فضای ژئوپلیتیکی ایران به دنبال داشت. سقوط بلوک شرق، استقلال جمهوری های تازه در محیط پیرامونی ایران، تغییر در سیاست داخلی و نخبگان روسیه و نهایتاً افزایش آزادی عمل آمریکا از مهم ترین پیامدهای فروپاشی شوروی برای ایران بود. در سطح داخلی، تحولات سیاسی پس از پایان جنگ ایران و رژیم بعث عراق و درگذشت آیت الله خمینی، منجر نتایج مهمی را در سیاست داخلی ایران به همراه داشت. حضور و تسلط عمل گرایان، اصلاحات نهادی و جانشینی آیت الله خامنه ای از مهم ترین این پیامدها در سیاست داخلی ایران بود. تحولات داخلی از طریق ارتقا جایگاه نهاد ریاست جمهوری، آزادی و استقلال دولت در سیاست گذاری خارجی را به همراه داشت. این وضعیت در مجموع نقش هاشمی و علی خامنه ای در سیاست خارجی را افزایش داد و رفتار سیاست خارجی ایران در قبال روسیه را متأثر از برداشت رهبران از محیط بین الملل نمود. ترکیب و چینش متغیرهای گفته شده در شکل زیر نمایش داده شده است.

شکل ۴. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره هاشمی رفسنجانی در قبال روسیه بر اساس مدل رئالیسم نئوکلاسیک

نتیجه‌گیری

مطابق با نظریه رئالیسم نئوکلاسیک، ادراک رهبران ایران از محیط بین‌المللی و متغیرهای آنکه خود تحت تأثیر تصویر رهبران است در کنار متغیرهای مداخله‌گر دیگری همچون رابطه دولت-جامعه و نهادهای داخلی نهایتاً از طریق تأثیرگذاری بر فرآیند تصمیم‌گیری و اجرایی‌سازی سیاست، به رفتار و پاسخ سیاست خارجی تبدیل می‌شود.

محیط بین‌المللی ایران در مقطع دولت هاشمی رفسنجانی واجد متغیرهای مهمی بود که مهم‌ترین این متغیرها فروپاشی شوروی و پایان نظام دوقطبی است. فروپاشی شوروی برای ج.ا.ا هم واجد فرصت و هم واجد تهدید بود. برداشت رهبران ج.ا.ا فروپاشی شوروی در نگاه آن‌ها بیشتر واجد فرصت بود تا تهدید. از نظر شخص آیت‌الله خامنه‌ای، هرچند که فروپاشی شوروی نتوانسته تغییری در نظام سلطه ایجاد کند و نظام سلطه همچنان نظامی پابرجا بود که آمریکا تلاش داشت تا در غیاب شرق و از طریق نظم نوین جهانی خود را در راس این نظام قرار دهد؛ اما فروپاشی شوروی منجر به از میان رفتن بلوک شرق شده که این مسئله می‌توانست چند پیامد مثبت برای ایران و جهان اسلام به همراه داشته باشد. حذف موضع خصمانه بلوک کمونیستی علیه ایران، بیداری اسلامی و آغاز فروپاشی غرب بود. در سوی دیگر، هاشمی رفسنجانی نیز فروپاشی شوروی را به مثابه فرصتی برای همکاری ایران با روسیه در آسیای مرکزی و قفقاز به‌منظور پیشبرد برنامه‌های توسعه اقتصادی ایران به حساب می‌آورد. ادراک آیت‌الله خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی از فروپاشی شوروی تحت تأثیر تصویر آن‌ها از نظام بین‌الملل قرار داشت.

در حالی که آیت‌الله خامنه‌ای نظام بین‌الملل را یک نظام سلطه شامل قدرت‌های سلطه‌گر و کشورهای (ملت‌های) تحت سلطه می‌دانست، فروپاشی شوروی را مقدمه‌ای برای از بین رفتن نظام سلطه می‌داند. در مقابل هاشمی رفسنجانی نظام بین‌الملل را عرصه تعامل به‌جای دشمنی تلقی می‌کرد و به همین خاطر نیز فروپاشی شوروی را فرصتی برای برقراری تعامل با کشورهای واقع در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز و همچنین روسیه برآورد کرد. ادراک هاشمی مبنی بر اینکه سیاست‌های قبلی باعث ایجاد دشمنی دیگران با ایران شده است وی را متمایل به کاستن از تهدیدات همسایگان در شمال و جنوب نمود و نگاه اقتصادی را جایگزین نگاه ایدئولوژیک در قبال جمهوری‌های به‌جامانده از شوروی کرد. علاوه بر فرصت دیده شدن فروپاشی شوروی، فروپاشی شوروی در نگاه رهبران ایران همچنین مساوی با نوعی ابهام در آینده نظام بین‌الملل و فرصتی برای قدرت گرفتن آمریکا در منطقه نیز تلقی می‌شد.

در برداشت هاشمی، آمریکا به دنبال تأثیرگذاری بر منافع ج.ا.ا. در آسیای مرکزی و قفقاز بود. از طرف دیگر، آمریکا پس از فروپاشی شوروی به دنبال تثبیت تسلط خود بر نظام بین الملل از طریق دکرترین نظم نوین جهانی و حضور در مناطق پیرامونی ایران است. مجموع این برداشت ها در میان رهبران ج.ا.ا. باعث گردید همکاری با روسیه عاملی در جهت کاهش نفوذ آمریکا و کاسته شدن از تهدیدات آن علیه منافع ج.ا.ا. در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز قلمداد شود. در سوی دیگر نیز آزادی عمل دولت هاشمی که خود معلول اجماع نخبگان، تسلط عمل گرایان بر سیاست و اصلاحات نهادی بود به هاشمی کمک کرد تا به دور از رقابت ها و اختلافات داخلی، سیاست همکاری جویانه خود با روسیه را بر اساس تصویر و برداشتی که از نظام بین الملل داشت پیش ببرد.

در مجموع برداشت رهبران جمهوری اسلامی ایران از فروپاشی شوروی که هم زمان هم آن را فرصت و هم تهدید تلقی و منجر به تقویت و گسترش همکاری ایران با روسیه پس از شوروی گردید زیرا در نگاه رهبران ج.ا.ا.، این همکاری هم قادر به تقویت فرصت های ناشی از فروپاشی شوروی بود و هم قادر به کاستن از تهدیدات ناشی از تغییرات ساختاری نظام است.

سپاسگزاری

در پایان از اساتید محترم گروه روابط بین الملل دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی و دیگر عزیزانی که در این پژوهش باراهنمایی های علمی و ارزشمند خود یاری رسان ما بودند، سپاسگزاری می کنیم.

منابع

- احتشامی، انوشیروان (۱۳۸۵). *گذار از بحران جانشینی*، ترجمه زهره پوستین چی و ابراهیم متقی، تهران: نشر قومس.
- ازغندی، علیرضا (۱۳۷۸). تنش زدایی در سیاست خارجی، مورد: جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۸، سیاست خارجی، ۱۳ (۴).
- اسدی، علی اکبر (۱۳۸۹). رئالیسم و رویکردهای رقیب به سیاست خارجی، راهبرد، ۱۹ (۵۶)،

- آهار، لیلا (۱۳۹۹). *فرآیند عمل ایده‌ها در کنشگری دولت‌ها در نظام بین‌الملل؛ مطالعه موردی: مذاکرات هسته‌ای ایران با قدرت‌های بزرگ (۱۳۹۴-۱۳۸۲)*. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران
- باقری دولت آبادی، علی و ابراهیمی، حسین (۱۳۹۵). توسعه محوری در دولت سازندگی و الزامات آن برای سیاست خارجی ایران، دولت پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۲(۶)، ۱۷۳-۱۳۳.
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای به نشانی: <https://farsi.khamenei.ir>
- حاج زرگر باشی، سید روح الله، محمدی، سبحان و مکرمی پور، محمد باقر (۱۴۰۲). تداوم و تغییر در روابط ایران و روسیه؛ نگاهی از منظر روند نگاری. *تعاملات دیپلماتیک*، ۱(۴)، ۱۱۷-۱۵۵. doi: 10.22034/dpiq.2023.195090
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۱). نظریه والتز و سیاست خارجی ایران، *سیاست خارجی*، ۱۶(۴).
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۳). تهدیدات امنیتی منطقه‌ای ایران پس از جنگ سرد: پیامدها و پاسخ‌ها، *سیاست خارجی*، ۱۸(۳)، ۶۵۰-۶۱۱.
- خنیفر، حسین، مسلمی، ناهید (۱۴۰۱). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی*، تهران: انتشارات نگاه دانش.
- رمضانی، روح الله (۱۳۸۴). *چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، ترجمه علیرضا طیب، نشر نی.
- صادقی، احمد (۱۳۷۸). *علل توسعه روابط ایران و روسیه پس از فروپاشی شوروی*، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق، تهران.
- قاسمی، حاکم، سرابی، لیلا (۱۳۹۲). *حضور آمریکا در منطقه خلیج فارس و ترتیبات امنیتی در این منطقه*، همایش ملی خلیج فارس. SID. <https://sid.ir/paper/881279/fa>
- کرمی، جهانگیر (۱۳۸۹). روابط ایران و روسیه در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۸: بسترها، عوامل و محدودیت‌ها، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳(۶)، ۱۱۱-۱۳۶.
- کولایی، الهه و عقیقه عابدی (۱۳۹۶). فراز و فرود روابط ایران و روسیه ۱۹۹۰-۲۰۱۶، *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۰(۴۰)، ۱۳۵-۱۶۴.

بررسی روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در قبال ... ۱۹۳

موسوی شفقانی، مسعود و حجر اردستانی (۱۳۹۳). نقش طبقه متوسط در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی، ۲۸(۲)، ۲۶۳-۲۳۷.

موسوی، سیدرضا (۱۳۸۷). اولویت سیاست خارجی ایران در دوره سازندگی، راهبرد، ۴۷(۱).

نوریان، اردشیر و احمدی، مرتضی (۱۴۰۴). بحران اوکراین ۲۰۲۲ و روابط دیپلماتیک ایران و روسیه. *تعاملات دیپلماتیک*، ۳(۱۰)، ۷۹-۱۱۶. doi: 10.22034/dpiq.2025.540040.1049

هانتر، شیرین (۱۴۰۰). *سیاست خارجی ایران در دوران بعد از فروپاشی شوروی*، ترجمه: سیدجلال دهقانی فیروزآبادی، تهران، نشر میزان.

یعقوبی، سعید (۱۳۸۷). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران سازندگی*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

References

- Ehteshami, Anoushiravan, (2002), *After Khomeini the Iranian Second Republic*, Taylor & Francis e-Library.
- Ehteshami, Anoushiravan, (2014). "The Foreign Policy of Iran" In R. A. Hinnebusch, & A. Ehteshami (Eds.), *The foreign policies of Middle East states* (283-309). Lynne Rienner.
- Eisenstadt, Michael (2001), "Russian Arms and Technology Transfers to Iran: Policy Challenges for the United States", <https://www.armscontrol.org/act/2001-03/iran-nuclear-briefs/russian-arms-technology-technologytransfers-iranpolicy-challenges-united>
- Ekedahl, C., Goodman, M. (1993). The Soviet Union and Iraq's Invasion of Kuwait. In: Hollis, R. (eds) *The Soviets, Their Successors and the Middle East*. RUSI Defence Studies Series. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22968-0_4
- Freedman, Robert O. (1997), "RUSSIA AND IRAN: A TACTICAL ALLIANCE," SAIS Review (1989-2003)/Vol. 17, No. 2 (Summer-Fall 1997), pp. 93-109 (17 pages)/Published by: The Johns Hopkins University Press/<https://www.jstor.org/stable/45345742>.
- Herzig, E. (2004). Regionalism, Iran and Central Asia. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 80(3), 503-517. <http://www.jstor.org/stable/3569022>

- Iran & Russia: Burgeoning Military Ties,(2023),
<https://iranprimer.usip.org/blog/2023/may/18/iran-russia-burgeoning-military-ties>
- Maleki,Abbas,(2008),” *Iran and Russia: neighbours without common borders*”,
https://www.academia.edu/68756342/12_Iran_and_Russia_neighbours_without_common_borders
- Moore, Eric D (2014), “*Russia–Iran Relations Since the End of the Cold War*”, Published in association with the Sheikh Nasser al- Mohammad al- Sabah Programme at Durham University/by Routledge.
- Parker, John W. (2009), *Persian dreams: Moscow and Tehran since the fall of the Shah*, Potomac Books, Inc Washington, D.C.
- Rasoulnezhad, Ehsan & Liudmila Popova. (2017), “An Estimation of the Impact of Economic Sanctions and Oil Price Shocks On Iran-Russian trade: Evidence from a Gravity- VEC approach”, *Iran. Econ. Rev.* Vol. 21, No. 3, 2017. pp. 469-497.
- Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W.& Steven E. Lobell, (2016), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press.
- Rose, Gideon, (1998),"Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy"*World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), pp. 144-172.
- Sarmadi H, Badri M (2017) “Factors of Changing Iran’s Foreign Policy Approach of Idealism to Pragmatism: The First and Second Decade of the Islamic Revolution”. *Journal of Civil & Legal Science*. doi: 10.4172/2169-0170.1000231.
- Taliaferro, Jeffrey W. (2006)" State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State", *Security Studies*, 15:3, 464-495.
- TAROCK, ADAM, (1997),” Iran and Russia in ` strategic alliance”, *Third World Quarterly*, Vol 18, No 2, pp 207- 223.

Translated References into English

- Ahar, Leila (2010). *The Process of Implementing Ideas in State Activism in the International System; Case Study: Iran's Nuclear Negotiations with*

- Great Powers (2003-2015)*. PhD Thesis, Allameh Tabatabaei University, Tehran [In Persian]
- Asadi, Ali Akbar (2010). *Realism and Competing Approaches to Foreign Policy*, Strategy Quarterly, 19(56), 252-223 [In Persian]
- Azghandi, Alireza (2009). *De-escalation in Foreign Policy*, Case: Islamic Republic of Iran 1988-1999, Foreign Policy Journal, 13(4). [In Persian]
- Bagheri Dolatabadi, Ali and Ebrahimi, Hossein (2016). *Development in the Constructive State and its Requirements for Iran's Foreign Policy*, Quarterly Journal of State Studies, Journal of the Faculty of Law and Political Sciences, 2(6), 133-173. [In Persian]
- Ehteshami, Anoushirvan (2006). *Transition from the Succession Crisis*, translated by Zohreh Postinchi and Ebrahim Mottaqi, Tehran: Qoms Publishing. [In Persian]
- Ghasemi, Hakem, Sarabi, Leila (2013). *The Presence of the United States in the Persian Gulf Region and Security Arrangements in this Region*, Persian Gulf National Conference. SID. <https://sid.ir/paper/881279/fa> [In Persian]
- Haj Zargarbashi, Seyyed Ruhollah, Mohammadi, Sobhan and Makramipour, Mohammad Baqer (2023). *Continuity and Change in Iran-Russia Relations; A View from the Perspective of Trend Graphing*. Diplomatic Interactions, 1(4), 117-155. doi: 10.22034/dpiq.2023.195090
- Hajji Yousefi, Amir Mohammad (2002). *Waltz's Theory and Iran's Foreign Policy*, Quarterly Journal of Foreign Affairs, 16(4) [In Persian]
- Hajji Yousefi, Amir Mohammad (2004). *Iran's Regional Security Threats After the Cold War: Consequences and Responses*, Foreign Policy Journal, 18(3), 650-611. [In Persian]
- Hunter, Shirin (2020). *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, translated by Seyyed Jalal Dehghani Firouzabadi, Tehran, Mizan Publishing House. [In Persian]
- Karami, Jahangir (2010). *Iran-Russia Relations in the Years 1989-2009: Contexts, Factors and Limitations*, Central Eurasian Studies, Center for Advanced International Studies, Faculty of Law and Political Science, 3(6), 111-136. [In Persian]

Khneifer, Hossein, Moslemmi, Nahid (2001). *Principles and Foundations of Qualitative Research Methods*, Tehran: Negah Danesh Publications.

[In Persian]

Kolaei, Elahe and Afifeh Abedi (2017). *The Ups and Downs of Iran-Russia Relations 1990-2016*, Quarterly Journal of International Relations Studies, 10(40), 135-164. [In Persian]

Mousavi Shafaei, Masoud and Hajar Ardestan (2014). *The Role of the Middle Class in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*, Quarterly Journal of Foreign Affairs, 28(2), 263-237. [In Persian]

Mousavi, Seyed Reza (2008). *Iran's Foreign Policy Priority in the Construction Period" Strategy*, 47(1) [In Persian]

Nourriyan, Ardeshir and Ahmadi, Morteza (2025). *The Ukraine Crisis 2022 and Diplomatic Relations between Iran and Russia*. Diplomatic Interactions, 3(10), 79-116. doi: 10.22034/dpiq.2025.540040.1049 [In Persian]

Ramezani, Ruhollah (2005). *An Analytical Framework for Examining the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*, Translated by Alireza Tayyeb, Ney Publications. [In Persian]

Sadeghi, Ahmad (2000). *Causes of the Development of Iran-Russia Relations after the Collapse of the Soviet Union*, Master's Thesis, Imam Sadeq University, Tehran. [In Persian]

The Official Website of the Office for the Preservation and Publication of the Works of the Grand Ayatollah Sayyid Ali Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir> . [In Persian]

Yaghubi, Saeed (2007). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Construction Period*, Tehran: Islamic Revolution Documents Center Publications. [In Persian]

استناد به این مقاله: طالبی آرانی، روح الله و سوری، روح الله. (۱۴۰۴). بررسی روابط خارجی و تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در قبال روسیه طی دوره هاشمی رفسنجانی بر اساس نظریه رئالیسم نئوکلاسیک. (e246307). تعاملات دیپلماتیک، ۳(۱۱)، ۱۵۵ - ۱۹۶. e246307.

doi: 10.22034/dpiq.2026.575993.1076

The *Diplomatic Interactions Research Quarterly* is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License